

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра української та всесвітньої історії та культури

**МІСЬКЕ САМОУПРАВЛІННЯ ПІВДЕННОЇ БЕССАРАБІЇ В КІНЦІ
XIX –НА ПОЧАТКУ XX СТ.**

Кваліфікаційна робота студента
факультету української філології
та соціальних наук
групи 65Ф
ступінь вищої освіти – магістр
напряму підготовки (спеціальності)
032. Історія та археологія.
Історичне туризмознавство
Семенова Миколи Олеговича

Керівник: к. і. н., доцент Чорна Л. В.

Рецензент : к. і. н., доцент Дорошева А. О.

Робота допущена до захисту
на засіданні кафедри української і всесвітньої історії та культури

(назва випускової кафедри)

протокол № 8 від «8» січня 2020 р.

Завідувач кафедри

(підпис)

Церковна В. Г.
(прізвище, ініціали)

Робота пройшла публічний захист
на відкритому засіданні АК

«17» січня 2020 р.

Оцінка відмінно 96
(за національного (ЕКТС) (Кількість балів)
шкалою)

Голова АК

(підпис)

Дорошева А. О.
(прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	с. 3
РОЗДІЛ I. Історіографія, джерельна база та методологія дослідження.....	с. 6
1.1. Стан наукової розробки проблеми.....	с. 6
1.2. Джерельна база дослідження.....	с. 13
1.3. Методологія дослідження.....	с. 16
РОЗДІЛ II. Функціонування міського самоврядування на поч. XX ст....	с.
192.1. Російська імперська політика розбудови міст.....	с.
19	
2.2. Діяльність органів місцевого самоврядування у економічно-господарській сфері.....	с. 26
2.3. Активність органів міського самоврядування у соціо-культурній сфері.....	с. 35
РОЗДІЛ III. Становище місцевого самоврядування під час військових конфліктів початку XX ст.....	с.44
III.1. Діяльність органів самоврядування міст Південної Бессарабії під час російсько-японської війни 1904-1905 рр.....	с. 44
III.2. Діяльність місцевого міського самоуправління під час Першої Світової війни.....	с. 49
ВИСНОВКИ.....	с. 70
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ.....	с. 73

ВСТУП

Актуальність роботи полягає у висвітленні становища самоврядування міст Південної Бессарабії на початку ХХ ст. До цього питання розглядалося у загальнодержавному контексті. Вивчалися окремі аспекти діяльності системи міського самоуправління під час війни на території Південної Бессарабії. У період з 1900 по 1917 рр. Російська імперія зіткнулася з економічною кризою (1900-1903), військовим конфліктом на Далекому Сході (1904-1905), спробою реформування країни знизу за допомогою революції (1905-1907), реформування зверху – спробою створення дорадчого органу при імператорі (1906-1912) та участю у Першій світовій війні (1914-1918). Україна на початку ХХІ ст. переживає подібні події: Помаранчева Революція (2004), економічна криза (2008), Революція Гідності (2013-2014), збройний конфлікт на сході України (АТО, 2014-2018; ООС, з 2018).

Саме на початку минулого століття місцеве самоврядування стало мати досить широкі повноваження, наскільки це було можливо в умовах російського самодержавства. В умовах нинішньої реформи децентралізації, за якою українські органи самоврядування отримують досить широкі права і обов'язки, досвід минулого буде незмінно потрібним. А оскільки діяльність самоврядування весь час відбувається у мінливому суспільно-політичному просторі, є досить цікавим побачити як у подібних умовах діяли наші попередники.

Ще однією причиною актуальності теми став військовий конфлікт на Сході України. Території, що знаходяться поблизу зони проведення ООС (Операції Об'єднаних Сил), фактично мають статус прифронтових. Це вимагає особливого підходу для організації роботи місцевого самоврядування. Враховуючи досвід минулого, треба його переосмислити у зв'язку із сучасними проблемами, які постають перед місцевим українським самоуправлінням.

Також актуальності темі задає сучасний етап розбудови нашої держави, характерною рисою якого є посилення уваги до розвитку місцевого

самоуправління. Місцеве самоврядування є однією із інституцій побудови демократичного суспільства у світі, і в українській історії є чималий досвід з цієї справи.

Метою нашої кваліфікаційної роботи є дослідити систему та діяльність місцевого самоуправління міст Південної Бессарабії під час Першої світової війни на прикладі міст Ізмаїл, Рені, Болград та Аккерман (сучасна назва – Білгород-Дністровський). Ізмаїл на той час був центром Ізмаїльського повіту, а Аккерман – центром Акерманського повіту.

Для реалізації наукової мети поставлені наступні наукові **завдання**:

- 1) охарактеризувати наявну літературу та джерельну базу з даної теми;
- 2) дослідити діяльність міського самоврядування Південної Бессарабії у господарському та фінансовому напрямках на початку ХХ ст.;
- 3) проаналізувати результати діяльності органів міського самоврядування у соціальній сфері, їх досягнення та невдачі;
- 4) визначити роль і внесок південнобессарабських міст у російсько-японській війні;
- 5) проаналізувати діяльність органів міського самоврядування, їх компетентність та відповідальність;
- 6) виявити специфіку місцевого самоврядування міст Російської імперії під час Першої світової війни (на прикладі міст Південної Бессарабії).

Об'єктом нашого дослідження є система місцевого самоврядування південно-бессарабських міст Російської імперії на початку ХХ ст.

Предметом нашого дослідження є діяльність міського самоврядування Південної Бессарабії в умовах економічних та соціально зрушень та під час військових дій на початку ХХ ст.

Хронологічні межі кваліфікаційної роботи охоплюють період з 1892 (оновлення «Міського положення») і до 27 березня 1918, коли Сфатул Церій проголосив приєднання території Бессарабії до Королівства Румунія.

Географічними межами є міста Ізмаїл, Рені та Болград, які були єдиними містами Ізмаїльського повіту та місто Аккерман, як

адміністративний центр Аккерманського повіту, котрі входили до складу Бессарабської губернії Російської імперії.

Наукова новизна даного дослідження полягає у тому, що вона є першою спробою комплексного дослідження діяльності місцевого міського самоврядування Південної Бессарабії на початку ХХ ст. Діяльність цих органів у зазначений хронологічний період вивчена фрагментарно, тому представляє неабиякий науковий інтерес.

Практичне значення даної наукової роботи у тому, що матеріали досліджень можна використовувати у підготовці до наукових конференцій, публікацій в історичних журналах, розробці дисциплін з регіональної історії, залученні отриманих результатів до навчального матеріалу з дисципліни «Історія України», написанні рефератів, статей або кваліфікаційної роботи на ступінь доктора філософії.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і бібліографії (всього 69 позицій). Перший і другий розділи складаються з трьох підрозділів, третій розділ – з двох підрозділів. Загальний обсяг наукового дослідження становить 70 сторінок, з яких основна частина – 64 сторінки.

РОЗДІЛ 1

Історіографія, джерельна база та методологія дослідження

1.1. Стан наукової розробки проблеми

Всю історіографічну базу, яку ми так чи інакше використовували під час написання наукової праці, було розподілено на три хронологічні періоди: 1) імперський; 2) радянський; 3) період української незалежності. Широка історіографічна база передбачає більш чітке окреслення мети і завдань, що були поставлені перед нами у цій праці і, в разі потреби, дає змогу змістити вектор і пріоритети.

Ще за існування Російської імперії активно вивчався розвиток міського самоврядування на тутешніх землях. Більша частина робіт торкається розвитку міського самоврядування XVII – XVIII ст., а також першої половині XIX ст. Велике поле для подальшого вивчення розвитку російського міського самоврядування надало проведення реформи 1870 року та контр реформи 1892 року. І якщо першу активно висвітлювали, то другу намагався чіпати не кожен історик, оскільки це означало засуджувати діючій устрій російського самодержавства. Для ознайомлення з загальним розвитком вибраних нами міст Південної Бессарабії задіяні відомі «Энциклопедический словарь Брокгауза и Эфрона» у 86 томах¹ та «Малый энциклопедический словарь Брокгауза и Эфрона» у 4 томах². В них подавалися дані про кількість населення Ізмаїла, Рені та Болграду, етнічний склад, промисловість, а також коротку історію виникнення і розвитку того чи іншого міста.

Одним із перших, хто описав з історичного боку контр реформу 1892 року був російський, пізніше радянський, історик Михайло Миколайович

¹ Арсеньев К. К., Латышев С. М., Город. Энциклопедический словарь Брокгауза и Эфрона: в 86 т. (82 т. и 4 доп.). СПб. 1890-1907.

² Городское общественное управление. Малый энциклопедический словарь Брокгауза и Эфрона: в 4 т. СПб., 1907-1909.

Покровський. У своїй п'ятитомній «Русской истории с древнейших времен»³, котру написав у співавторстві з Нікольським та Сторожевим, він надає загальну характеристику контрреформаційній політиці Олександра III і лише частково згадує саме контр реформу міського самоврядування 1892 року. На його думку, діяльність імператора Олександра III спричинила падіння революційних настроїв серед представників пролетаріату і загальне зниження напруження між станами. Але він наголошував, що напруження згодом буде знов наростати, а найбільшої небезпеки потрібно буде чекати з села.

Міське самоврядування, що було видозмінене у 1892 році, він називає спрощеним. Цю назву він запозичив з західноєвропейських періодичних видань. Він надав коротку характеристику встановленому законодавству, перелічив основні пункти контрреформи. В цілому, відноситься до неї досить позитивно. Хоча, варто зазначити, що в останній редакції п'ятитомника помітний вплив марксистської ідеології, і Покровський змінює свою думку щодо контр реформи 1892 року у негативний бік⁴.

У радянський період також вивчалось питання місцевого самоврядування та тісно пов'язаної з ним реформи 1870 року та контрреформи 1892 року. Після проведеної нами пошукової роботи у історіографії радянського виміру, нам спочатку здалося, що радянські історики взагалі не цікавилися контрреформою 1892 року. Переважно більша частина радянських істориків, що вивчали період від другої половини XIX ст. до початку XX ст. висвітлювали реформу 1870 року і лише частково торкаючись контрреформи 1892 року, або взагалі обходили її стороною.

Один із найвідоміших радянських істориків, що вивчав Російську імперію на зламі століть і приділив достатньо уваги контр реформі 1892 року, був Зайончковський Петро Андрійович. У своїй книзі «Российское

³Покровский М. Н. Русская история с древнейших времен. При участии Н. Никольского и В. Сторожева. М., 1911. Т. 5. 395 стр.

⁴Там само. 395 стр.

самодержавие в конце XIX столетия»⁵ автор досліджує внутрішню політику самодержавства у період політичної реакції 90-х – першої половини 90-х рр.. XIX століття. Хронологічні рамки наукової праці визначаються з 1882 по 1895 роки. Початком хронологічного відліку стала середина 1882 року, коли Міністром внутрішніх справ став Д. А. Толстой. Саме після його приходу царський уряд починає відкриту реакційну політику. У свою чергу, кінцем хронологічного відліку дослідження виступає 1895 рік – час послаблення реакції під впливом нового суспільного підйому, котрий свій початковий прояв знайшли у поживленні громадської діяльності 1891-1892 рр⁶.

Радянський історик більш пізньої генерації, Нардова Валерія Антоніівна, вважається одним із провідних дослідників саме міського самоврядування часів кінця Російської імперії. У своїй роботі «Городское самоуправление в России в 60-х — начале 90-х гг. XIX века»⁷, що була видана у 1984 році, авторка розглядає взаємовідносини між бюрократичним апаратом російського самодержавства і органами міського самоврядування. Окремою темою виступає її дослідження реформи 1870 року. Нардова, на ряду з Зайончковським, приділила увагу і контрреформі 1892 року. У своєму дослідженні вона виділила передумови та безпосередні причини для впровадження вище вказаної контрреформи.⁸

Звісно, під час нашого дослідження не можна було не звернутися до «Історії міст і сіл Української РСР», що була видана у 26 томах українською та російською мовою. Для дослідження теми нами використовувався шістнадцятий том, у котрому викладалася історія міст і сіл саме Одеської області і безпосередньо населених пунктів Південної Бессарабії.⁹ Ми звернулися до такої узагальнюючої праці з метою переглянути зміни, що

⁵ Зайончковский П. А., Российское самодержавие в конце XIX столетия. М. 1970. 444 с.

⁶ Так само. 444 с.

⁷ Нардова В. А. Городское самоуправление в России в 60-х — начале 90-х гг. XIX века. Л. 1984.

⁸ Там само.

⁹ Історія міст і сіл Української РСР. Одеська область. К. Головна редакція УРЕ АН УРСР. 1969. 911 с.

внесла радянська історична наука у історію досліджуваних міст. Безпосередній інтерес викликало опис імперського періоду в історії Ізмаїла, Рені та Болграду, а точніше їх загальний стан на зламі XIX та XX століть.¹⁰

Важливе місце у нашому дослідженні відведено науковцям періоду української незалежності, при чому ми намагалися охопити якомога більше вітчизняних істориків починаючи від їх досліджень 90-х років до робіт, що опубліковані зовсім недавно.

Одним з перших українських дослідників, хто почав вивчати самоврядування Півдня України, був Марченко О. М. У своїй дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук під назвою «Міське самоврядування на Півдні України у другій половині XIX ст.» автор розглядав реформи 1870 та 1892 року, як основоположні для розвитку тогочасного південноукраїнського самоврядування, у тому числі і міст Південної Бессарабії. Науковець описав визначені сфери діяльності міського самоврядування.¹¹

Ще один відомий український історик, Білоконь Микола Васильович, теж вивчав українське міське самоврядування доби Російської імперії. Його дисертація присвячена вивченню взаємовідносин між органами місцевого управління та органами державного управління на матеріалах Лівобережної України. Автор розглядає взаємодію цих органів у другій половині XIX ст.¹²

Схоже дослідження, але з боку юриспруденції, провів Медведєв Юрій Львович. Його кандидатська дисертація на тему «Міське самоврядування в державному механізмі Російської імперії у кінці XIX – на початку XX ст. (на матеріалах українських губерній)» дала багатий матеріал з досліджуваної нами теми. На основі опрацьованих архівних даних та законодавчих актів

¹⁰ Так само. 911 с.

¹¹ Марченко О. М. Міське самоврядування на півдні України: за реформою 1870 року: сутність, функції та діяльність. URL: <http://web.znu.edu.ua/ru/uk/articles/105.pdf>

¹² Білоконь, М. В. Органи державного управління та місцеве самоврядування в Російській імперії у другій половині XIX ст. (на матеріалах Лівобережної України): історико-правове дослідження. Автореферат дис. канд. юр. наук. 2002. 19 с.

Медведев встановив особливості, специфіку і юридичну сутність у взаємодії органів міського самоврядування з органами державно управління як загальної компетенції, так і специфічної у кінці XIX – на початку XX століття¹³ У своїй статті «Правовий статус службовців органів міського самоврядування в Російській імперії у кінці XIX–на початку XX століття», що написана на матеріалах Луганської губернії, Медведев описав загальну специфіку роботи члена міської управи на зламі століть.¹⁴

Доброжанський С. О. здійснив порівняльно-історичний аналіз діяльності міст Правобережної України в сфері управління земельною власністю у другій половині XIX — на початку XX ст. Він довів, що управління міськими земельними наділами мало неоднозначний характер. Серед позитивних змін він зазначив збільшення прибутків міст, але водночас і збільшувалася заборгованість місту за оренду землі. Визначено частку доходів від земельної власності.¹⁵

У іншій своїй статті, Доброжанський розглядає зміну у структурі та розмірах бюджетів міст Правобережної України та який вплив на це мала контр реформа 1892 року. Зазначалося, що містяни мали змогу значно активніше приймати участь у розподілі коштів громади. Ще одним позитивним наслідком, вважає дослідник, було збільшення бюджетів. В свою чергу, на плечі самоврядування лягало фінансування поліції та утримання військових частин, що вимагало значних коштів.¹⁶

¹³Медведев Ю. Л. Міське самоврядування в державному механізмі Російської імперії у кінці XIX – на початку XX ст. (на матеріалах українських губерній). Автореф. канд. юр. наук. 2011. 20 с.

¹⁴Медведев Ю. Л. Правовий статус службовців органів міського самоврядування в Російській імперії у кінці XIX – на початку XX століття (на матеріалах органів самоврядування Луганська). Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2006. №. 33. С. 106-111.

¹⁵Доброжанський С. О. Міста Правобережної України: статистика та особливості розвитку (друга половина XIX — початок XX ст.) Проблеми історії України XIX – початку XX ст.. 2017. Вип. 26. С. 57. URL: http://resource.history.org.ua/publ/Piu19-20_2017_26_6

¹⁶Доброжанський С. О. Бюджет міст Правобережної України: динаміка змін в умовах реалізації реформ другої половини XIX ст. Проблеми історії України XIX – початку XX ст.. 2017. Вип. 27. С. 82. URL: http://resource.history.org.ua/publ/Piu19-20_2017_27_7

Лисенко О. В. висвітлює роль української інтелігенції у розбудові українського міського самоврядування. Вони займали досить значні посади в імперських владних органах і, разом з цим, працювали на покращення умов життя українців, задоволення їхнього широко спектру потреб: від економічних до освітніх. У іншій своїй роботі Лисенко розглядає проблеми діяльності органів самоврядування Наддніпрянської України, що були пов'язані з неоднорідністю етнічного складу російсько- та україномовних міст.¹⁷

Стаття Константінової В. М. присвячена аналізу соціальних конфліктів, громадських організацій як невід'ємної складової процесів урбанізації південноукраїнського регіону 1861-1904 рр. У своєму дослідженні вона простежує, як активність і масштаби суспільного життя відрізнялись як у населених пунктах Південної України із різним статусом (містах та селах), так і в самих містах.¹⁸

С. Донченко дослідила участь українців у російсько-японській війні 1904-1905 рр. Результати дослідження вражають. При тому, що театр військових дій знаходився в іншому кінці Російської імперії, значна частина українців брала участь у конфлікті у лавах імперської армії. Серед них були і майбутні українські державні діячі, наприклад, Павло Скоропадський (майбутній гетьман України).¹⁹ В. Стецюк у своїй роботі розглянув вплив російсько-японської війни 1904-1905 рр. на імперські війська, що знаходилися на території Правобережної України. На основі використаних джерел науковець намагається показати, що далекосхідний конфлікт призвів до максимального використання мобілізаційних ресурсів Російської імперії,

¹⁷ Лисенко О. В. Забезпечення фінансово-економічних потреб населення як напрям діяльності органів місцевого самоврядування та української кооперації (кінець XIX — початок XX ст.) Проблеми історії України XIX – початку XX ст.. 2017. Вип. 27. С. 115. URL: http://resource.history.org.ua/publ/Piu19-20_2017_27_9

¹⁸ Константінова В. М. Роль міських поселень у суспільному житті Південної України другої половини XIX – початку XX ст. Чорноморський літопис. 2010. 2. С. 78-84. URL: http://resource.history.org.ua/publ/chornlit_2010_2_78

¹⁹ Донченко С. М. Участь населення України в російсько-японській війні 1904–1905 рр. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/6679/1/Donchenko.pdf>

що зумовило відправку на фронт навіть таких частин, які боронили західний кордон держави. Простежив бойовий шлях деяких бойових частин.²⁰

Особливу увагу ми приділили науковим працям місцевих істориків, таких як, А. О.Дорошева, В. В.Дроздов, І. Є.Татаринів, Н. В. Волканова. А. О. Дорошева у своїх працях велику увагу приділяє розвитку міського самоврядування приморських міст Півдня України. Авторка дає аналіз основним напрямом діяльності міської влади на початку ХХ ст..²¹ В. Дроздов активно вивчає продовольче питання на території Південної Бессарабії. В одній із статей дослідник розглядає проблему нестачі товарів харчування і предметів першого вжитку під час Першої світової війни. Також він виділив причини дефіциту товарів, а також види продукції, котрої не вистачало. Автор намагався дати оцінку діяльності органів міського самоуправління у таких складних умовах.²² У своїх наукових роботах І. Татаринів вивчає Південну Бессарабію як прифронткову територію у період Першої світової війни. Він написав досить інформативні статті з впровадження військового стану на території Бессарабської губернії, з проведення антиалкогольних заходів, з допомоги місцевого населення в укріпленні оборони губернії та інші. Для своїх досліджень автор залучає велику кількість архівних даних.²³ В основі досліджень Н. В. Волканової використані численні архівні дані, які раніше не були опубліковані. Варто зазначити, що авторка залучила частини документів із-за кордону. Вона встановила форми, обсяги та шляхи надання

²⁰ Стецюк В. Б. Російські війська в Правобережній Україні й російсько-японська війна 1904-1905 рр. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Історичні науки. 2014. №. 7. С. 296-304.

²¹ Дорошева А. О. Самоврядування в приморських містах Півдня України у другій половині ХІХ ст.. Автореферат дисертації канд. іст. наук. 2009. 19 с.

²² Дроздов В. В. Дефіцит споживчих товарів у містах Південної Бессарабії в роки Першої світової війни. Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету: збірник наукових праць. Серія «Історичні науки». Ізмаїл, 2016. Вип. 34. С. 60-64.

²³ Татаринів І. Є. Особливості військового стану в Бессарабській губернії (1914-1915 рр.) Black sea. Scientific journal of academic research. Tbilisi, 2014. Vol. 10. P. 52-56.

допомоги представниками нобілітету Бессарабії під час російсько-японської війни 1904-1905 рр.²⁴

Отже, під час дослідження обраної теми було опрацьовано достатньо історіографічного матеріалу. Усі вивчені дослідження в купі можна поділити за трьома хронологічними періодами: 1) імперський період (наукова література часів кінця Російської імперії), 2) радянський період, 3) період української незалежності. Звісно, що ми в основному спиралися на дослідження періоду української самостійності, оскільки вони найбільш сучасні з методологічної та ідеологічної точки. У період самодержавства та радянського тоталітаризму тема російського самоврядування піднімалася слабо, хоча як бачимо є видатні праці радянських істориків. Місцеві історики активно починають свою діяльність у кінці першого десятиліття ХХІ століття. Місцеві дослідження охоплюють багато напрямів, що дає змогу комплексно залучити їх до нашого наукового пошуку.

1.2. Джерельна база дослідження

Основою джерельної бази є численні архівні данні. У своєму дослідженні ми використали чотири фонди комунальної установи «Ізмаїльський архів»: другий фонд «Измаильская городская управа, г. Измаил Бессарабской губернии», третій фонд «Ренийская городская управа, г. Рени Измаильского уезда Бессарабской губернии», двісті дев'яносто другий фонд «Болградская городская управа, г. Болград Измаильского уезда Бессарабской губернии» та одна справа четвертого фонду «Вилковская посадская управа, п. Вилково Измаильского уезда Бессарабской губернии». За класифікацією, що характеризує рух документів у соціальному часі та просторі, усі наші джерела є оригіналами, які не публікувалися раніше. Так, справа № 356 «Прошение жителей города о выдаче разрешения на постройку и ремонт домов» дозволив нам дізнатися вимоги щодо отримання дозволу на

²⁴ Волканова Н. В. Бессарабські дворяни у фінансовій допомозі армії (1904–1905 рр.) Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. 2016. №. 34. С. 37-41.

будь-які трудові маніпуляції зі спорудами. І можемо підкреслити, що ці вимоги були досить жорсткими.²⁵ Справи № 395 та № 398 надають досить цікаву інформацію щодо податків. Назва справи № 395 «Переписка с управлением Бессарабского губернаторства о рассмотре жалоб жителей города о неправильном обложении их налогами» говорить сама за себе.²⁶ Справа № 398 надає дуже цінні свідчення щодо ухилу населення міста Ізмаїл від сплачування податків.²⁷ Справа № 393 торкається мобілізаційних процесів, а також розподілення новобранців. З допомогою цієї справи нам вдалося з'ясувати, що вихідці з Бессарабії служили майже по всій території тодішньої Російської імперії.²⁸

Так, справа № 607 «Переписка с Бессарабским губернатором, Измаильским полицейским управлением о реквизиции товаров и сукна для нужд армии» надала нам змогу не тільки дослідити процес вилучення чобіт і шкір для їх виготовлення, а і масштабність та необхідність реквізиції.²⁹ Справа № 693 «Списки квартир, занятых 457 пехотным Корочанским полком» мала необхідні дані для вивчення процесу перебування бойових частин на території міста у військовий час.³⁰ Досить цікавими і

²⁵ Прошение жителей города о выдаче разрешения на пост ройку и ремонт домов (15 мая 1900 г. – 31 августа 1901 г.). Комунальнаустанова «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 356. 101 арк..

²⁶ Переписка с управлением Бессарабского губернаторства о рассмотре жалоб жителей города о неправильном обложении их налогами (5 января 1904 г. – 22 ноября 1904 г.). Комунальнаустанова «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 395. 28 арк..

²⁷ Переписка с судебными и полицейскими органами о революционном выступлении жителей города и предместий; о принятии мер к лицам, уклонившимся от уплаты недоимок казенных податей (8 ноября 1904 г. – 23 октября 1905 г.). Комунальнаустанова «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 398. 60 арк..

²⁸ Циркуляр игубернського по воинской повинности присутствия по вопросам мобилизации; маршруты следования маршевых команд из г. Измаила (8 июля 1904 г. – 4 декабря 1908 г.). Комунальнаустанова «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 393. 216 арк..

²⁹ Переписка с Бессарабским губернатором, Измаильским полицейским управлением о реквизиции товаров и сукна для нужд армии (6 октября 1914 г. – 13 декабря 1914 г.). Комунальнаустанова «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1, 607. 42 арк..

³⁰ Списки квартир, занятых 457 пехотным Корочанским полком (25 октября 1915 г. – 22 января 1916 г.) Комунальнаустанова «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 693. 11 арк..

інформативними виявилися справи № 645³¹ і № 654³². За допомогою їх статистичних даних було доведено необхідність ефективного налагодження постачання предметів першої необхідності для населення міст. Ці архівні джерела були залучені з метою достовірного і об'єктивного висвітлення теми, що досліджувалася. Підкріплення наведених аргументів історичними фактами просто необхідно. Досить значною є кількість законодавчих (нормативних) актів, що присутні у цих справах.

Цікавий факт відкриває справа №103 того ж третього фонду. З'ясувалося, що існували касові книги-чернетки. Так, у ході пошукової роботи в архівах була знайдена чернетка касової книги за 1913 рік. Алезнайти різницю між чернеткою і офіційним документом нам не вдалося, оскільки офіційної версії знайдено нами не було. За інші роки, у період з 1900 по 1917 рр., були присутні тільки офіційні версії касових книг, а чернеток не знайдено. На нашу думку, варіант-чернетка міг використовуватися для зменшення помилок в оригіналі – офіційному документі. Але чому чернеткова касова книга міської управи міста Рені за 1913 рік була єдиною чернеткою, що збереглася? Скоріш за все, після створення офіційної версії-чистовика, чернетка ліквідувалася, тому чернеток за інші роки не збереглося. А ось з офіційною касовою книгою за 1913 рік щось трапилось (що саме – можна тільки здогадуватися), і тому для введення офіційної документації використали чернеткову версію.³³

³¹ Переписка Измайльського уездного комитета по обеспечению населения предметами первой необходимости с Бессарабским губернским по земским и городским делам присутствием, городскими управами и др. учреждения по обеспечению населения предметами первой необходимости (20 мая 1916 г. – 16 июня 1916 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 645. 41 арк..

³² Циркуляр Министерства внутренних Дел, Бессарабского губернатора об учреждении Измайльського уездного комитета по обеспечению населения предметами первой необходимости и организации перевозок грузов по железным дорогам (7 мая 1915 г. – 12 июня 1915 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 654. 12 арк..

³³ Черновая кассовая книга Ренийской городской управы на 1913 год (2 января 1913 г. – 31 декабря 1913 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 3. Оп. 1. Спр. 103. 111 арк.

Була залучена одна справ і з четвертого фонду під назвою «Вилковская посадская управа, посад Вилково Измаильского уезда Бессарабской губернии». Справ № 202 («Переписка с Бессарабским губернатором, Измаильским непрременным земским комитетом об оказании денежной помощи семьям нижних чинов, призванных на военную службу») надала змогу з'ясувати розмір допомоги, за яких умов вона надавалася і тому подібне.³⁴

Отже, у самому підрозділі представлена характеристик лише незначної кількості справ, залучених нами для наукового пошуку. Загальна кількість залучених справ сягає близько п'ятдесяти одиниць. Деякі зі справ досить малі, але інформативні, інші – налічують десятки сторінок нерозбірливого почерку, котрий ще потрібно зрозуміти. Архівні матеріали, використані під час написання кваліфікаційної роботи, збиралися і оброблялися протягом останніх трьох років.

1.3. Методологія дослідження

Складності багатоаспектність дослідницьких завдань зумовили широке застосування загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. Як загальнонауковий було використано діалектичний метод, який дав змогу дослідити весь комплекс проблем, пов'язаних із процесом становлення й розвитку взаємовідносин міського самоврядування з органами державної влади імперії. Для узагальнення існуючих вітчизняних наукових досліджень щодо реформування органів міського самоврядування наприкінці ХІХ - на початку ХХ ст. використовувався формально-догматичний метод.

Принцип об'єктивності полягає у досить детальному аналізі тих джерел, що використовувалися для написання роботи. У дослідженні використовувалися власне історичні методи, такі як хронологічний,

³⁴ 35. Переписка с Бессарабским губернатором, Измаильским непрременным земским комитетом об оказании денежной помощи семьям нижних чинов, призванных на военную службу (25 февраля 1904 г. – 25 декабря 1904 г.). Комунальнаустанова «Ізмаїльський архів». Ф. 4. Оп. 1. Спр. 202. 46 арк.

структурно-системний, статистичний та методи аналізу і синтезу. Хронологічний і статистичний методи допомогли логічно впорядкувати знайдений матеріал та отримані данні в історичному просторі.

Статистичний метод на основі опрацювання великого за обсягом масиву інформації, яка міститься в архівних джерелах, довідкових та періодичних виданнях, не тільки дозволив чітко окреслити діяльність органів міського самоврядування на межі XIX і XX ст.ст., а й дати оцінку результатам його впровадження в українських землях у досліджуваний період.

Системно-структурний метод дав змогу висвітлити ієрархічні особливості системи державних органів імперії, установити та дослідити структурно-типологічний зв'язок між ними й органами міського самоврядування.

Сукупність зазначених методів забезпечили системність, комплексність та неупередженість дослідження. Поряд із ними предмет дослідження зумовив використання прийомів формальної логіки (таких як аналіз і синтез), що дозволило заглибитись у суть державно-правових явищ, пов'язаних із діяльністю міського самоврядування пореформеного періоду, а саме періоду військових конфліктів початку XX століття – російсько-японської війни 1904-1905 років та Першої світової війни.

Отже, вище вказані методи були основоположними при проведенні нашого наукового пошуку. Використовуючись комплексно, щоб доповнити один одного, вони дозволили виконати поставлені нами завдання, а у кінці кінців і мету нашої роботи. Дана методологічна база дозволила вивчити діяльність міського самоврядування як у мирний, так і бурхливий воєнний час. Визначення шляхів взаємодії між органами міського самоврядування та різними державного загального та специфічного призначення без зазначених методів.

Висновок до розділу. Для написання кваліфікаційної роботи була опрацьована велика кількість даних. Серед них різноманітні історичні

дослідження різних періодів. Запропонована нами періодизація доволі добре показує еволюцію історичної думки що до розвитку міського самоврядування Південної Бессарабії. У різний час дослідники виявляли цікавість до феномену міського самоврядування, але досліджувати по справжньому почали його тільки наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття, коли не були скуті державними ідеологіями, а репресивний апарат більше не висів над головою мов «Дамоклів меч». Архівні дані надали змогу розширити отримані вже раніше знання, деякі концепції застосувати до власного дослідження . Також вони відкрили, щось раніше невідоме. Почалося оновлення інформації, її переосмислення. Використані нами методи надали змогу працювати над дослідженням якомога ефективніше. Цього разу було використано декілька нових методів і прийомів.

РОЗДІЛ 2. Функціонування міського самоврядування на поч. ХХ ст.

2.1. Російська імперська політика розбудови міст.

У кінці ХІХ – на початку ХХ століття Південна Бессарабія входила до складу Російської імперії. Царська Росія продовжувала курс інтеграції

Бессарабії у «лоно» імперії. Бессарабія повинна була стати аграрним придатком та одним із внутрішніх ринків збуту промислових товарів.

У Західній Європі впродовж XIX століття на зміну пережиткам феодалізму прийшли промисловий переворот і модерне місто, значно збільшилась кількість робітників.³⁵ З плином часу, загальносвітові тенденції дійшли і до українських земель, у тому числі, Південної Бессарабії. На початок XX століття Ізмаїльський повіт був другим за площею територій у Бессарабській губернії.

В Ізмаїльському повіті, на відмінно від інших повітів Бессарабської губернії, імперський уряд частково зберіг сільське та міське управління за румунським зразком 1874 року. Органи міського самоврядування мали назву комунальні управління, які обиралися раз на 4 роки. До комунального управління обов'язково входили примар, писар та збирач податків. Також варто зазначити, що на території повіту одночасно з загальноросійським законодавством діяла окрема частина румунських законів.

Взаємодія з центральними органами імперської влади грала важливу роль у політиці розбудови міст Російської імперії, у тому числі і на території Південної Бессарабії. Реакція 1880-х років призвела до значних змін у російському законодавстві. Не оминуло це і «Міське положення» - основний збірник законів, що регулював діяльність органів міського самоврядування.

З метою розширення імперської соціальної бази в органах самоврядування на користь міських верств, що мають привілеї, був значно збільшений майновий ценз для виборців, що також зменшило їх кількість.³⁶ Виборче право залишалось у аристократії і найбільших представників

³⁵Константінова В. М. Роль міських поселень у суспільному житті Південної України другої половини XIX – початку XX ст. Чорноморський літопис. 2010. 2. С. 78.

³⁶Білоконь, М. В. Органи державного управління та місцеве самоврядування в Російській імперії у другій половині XIX ст.(на матеріалах Лівобережної України): історико-правове дослідження. Автореферат дис. канд. юр. наук. 2002. С. 13

торгівельно-підприємницької сфери. Більша частина міщан просто не мала змоги брати участь у виборах.³⁷

Громадяни, котрим ще не виповнилося 25 років, та жінки не могли брати участь у виборах самостійно. Вони це робили за допомогою вповноважених на це осіб (чоловік, батько, брат). Осіб, що перебували під опікою, на виборах представляли їх опікуни.

Всі товариства, установи, компанії або об'єднання, котрі мали право брати участь у виборчому процесі, повинні були голосувати за допомогою представників. Представникам усіх вище названих установ дозволялося не мати необхідного майнового цензу для участі у виборах.³⁸

Також, згідно акту реформи 1892 року, були категорії населення, що не мали можливості взяти участь у виборах, навіть, враховуючи виконання усіх необхідних для цього вимог. До цих категорій мало відношення духівництво (християнське); голова і члени обох присутствій (місцевого та міського); посадовці, що займалися прокурорським наглядом, та ті особи, що займали посади у поліції.

Положення наклало заборону на участь у виборчому процесі та виступі у якості представників для громадян, що були притягнуті до судового слідства; позбавлені органами "Феміди" певної посади чи були ув'язненні; які є особами, що неспроможні розплатитися зі своїми боргами; які є власниками питних закладів і громадяни, що знаходяться під наглядом поліції.³⁹

Згідно «Положення» зразка 1892 року, всі члени комунальної ради та управи вважалися державними посадовцями. Основною складовою адміністративного апарату міського самоврядування були чиновники 9-14 рангів, а також поза табельні. Останні набиралися з непривілеєваних

³⁷ Дорошева А. О. Самоврядування в приморських містах Півдня України у другій половині XIX ст.. Автореферат дисертації канд. іст. наук. 2009. С. 10-11

³⁸ Дорошева А. О. Реформа міського самоврядування 1892 р. та її особливості. Наукові записки з української історії : збірник наукових статей. Тернопіль, 2007. № 19. С. 136

³⁹ Так само. С. 136-137

станів. До поза табельного чиновництва належали діловоди, протоколісти, секретарі, реєстратори та інші. Рішення про заміщення вакантної посади, прийняття на службу та звільнення з неї приймалося одноосібно градоначальником міста. Однак і тут міське самоврядування не залишалося без контролю з гори. Остаточне прийняття на посаду тої чи іншої кандидатури залишалося за губернатором. На нашу думку, така бюрократія тільки погіршувало роботу як губернських, так і місцевих органів влади.⁴⁰

Як вже було зазначено вище, законодавство що до органів міського самоврядування було змінено. Так з «Міського положення» було усунуто термін самостійність, а це вказувало тільки на одне – централізації якомога більшої влади у руках самодержавства. Комунальні ради і управи потрапляли під контроль губернатора. Тепер центральна губернська влада могла досить легко втручатися у справи міського самоврядування для здійснення контролю за законністю їх рішень і дій, а у разі чого припиняти дії прийнятих наказів та постанов, як таких, що не відповідають інтересам місцевого населення. Прийняття «Міського положення» 1892 року ознаменувало успішність уніфікації українських міст та приведенню їх до загальноімперських стандартів.⁴¹

Реакційні 80-ті роки XIX століття внесли свої корективи у вимоги до претендентів на роботу у міському самоврядуванні. Важливою вимогою стала політична благонадійність, а краще абсолютна лояльність російському самодержавству. Після подій революції 1905-1907 років на до політичних вподобань членів та кандидатів у члени міського самоврядування стали приглядатися ще пильніше. У 1908 році Сенат, через чергову постанову, підтвердив свої погляди щодо опозиційно налаштованих чиновників. Людей, які займали непросамодержавницьку позицію, просто звільняли з посад без

⁴⁰Медведев Ю. Л. Міське самоврядування в державному механізмі Російської імперії у кінці XIX – на початку XX ст. (на матеріалах українських губерній). Автореф. канд. юр. наук. 2011. С. 9

⁴¹ Грицяк І. Зародження, становлення і розвиток місцевого самоврядування в Україні. Місцевесамоврядування та регіональний розвиток в Україні. 2013. №. 2. С. 61

їхньої згоди. Не передбачалося жодної нормативно-правової бази для оскарження такого рішення.⁴²

Робочі засідання чиновників міського самоврядування відбувалися кожного дня, окрім вихідних та свят, і тривали по 8-14 годин. Засідання ділилися на звичайні і надзвичайні. Звичайні засідання проводилися заздалегідь встановленим порядком денним. У свою чергу, надзвичайні сесії вирішували питання, які потребували термінового розгляду і перенос їх був неможливим. Такі засідання, за необхідності, якщо того потребує ситуація, могли збирати у вихідні та святкові дні. За «Положенням» канцеляристи та інші малі службовці повинні були приходити на роботу за годину до появи керівництва, а залишити її тільки з дозволу того самого керівництва. Варто зазначити, що без поважної причини засідання органів міського самоврядування категорично заборонявся.⁴³

Чине на початок ХХ століття російське законодавство, дозволяло Міністерству внутрішніх справ контролювати усі сфери діяльності міського самоврядування. Також Міністерство внутрішніх справ було закликано вирішувати усі непорозуміння та суперечки між губернською адміністрацією та місцевим самоврядування. У разі чого, Міністерство внутрішніх справ передавало свої вказівки місцевим органам влади через губернатора або безпосередньо через документацію: інструкції, циркуляри та телеграми. Також Міністерство внутрішніх справ виконувало просвітницьку функцію по відношенню до органів міського самоврядування – воно часто роз'яснювало законодавчі нововведення. Це пояснювалося численними порушеннями з боку керівництва органів самоврядування в умовах плутанини у чинному імперському законодавстві.⁴⁴

⁴² Медведєв Ю. Л. Правовий статус службовців органів міського самоврядування в Російській імперії у кінці ХІХ – на початку ХХ століття (на матеріалах органів самоврядування Луганська). Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2006. №. 33. С. 108

⁴³ Так само. С. 109

⁴⁴ Лисенко О. В. Спільні риси та відмінності у діяльності органів місцевого самоврядування у великих містах та сільській місцевості України (друга половина ХІХ — початок ХХ ст.) Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст.. 2018. Вип. 28. С. 90.

Для забезпечення правової основи діяльності міського самоврядування існував Урядуючий Сенат. На ряду з Міністерством внутрішніх справ, Сенат виконував просвітницьку функцію що до законодавства та заповнював прогалини у ньому. Урядуючий Сенат грав роль як вища судова інстанція для самоврядування. Варто зазначити, що незважаючи на те, що Сенат з одного боку допомагав відновленню прав самоврядування, що були урізані, з іншого боку, він безапеляційно притискав будь-які спроби міського самоврядування вийти за межі наданих йому законодавством повноважень.⁴⁵

Як вже було зазначено вище, відповідно до контр реформи 1892 року, губернатори мали досить широкий вплив на діяльність місцевого самоврядування. Для допомоги, щодо контролю самоврядування, на місцях були створені губернські присутствія. Відносини між губернаторствами та місцевим самоврядуванням трансформувалися у бік більш жорсткого адміністрування. Але все ж таки губернатор мав деякі обмеження щодо контролю і впливу на міське самоврядування, оскільки взаємовідносини між ними регулювалися Міністерством внутрішніх справ.⁴⁶

Головою адміністративного повітового апарату та поліції був справник (у великих містах ця посада називалася «поліцмейстер»). Справник був наділений досить повновладними повноваженнями для контролю як практичної, нормотворчої діяльності органів міського самоврядування (серед них – обов’язкові постанови для населення). Також справник слідкував за чітким виконанням вказаних постанов. На стосунки між головою повітової адміністрації та органами міського самоврядування мав великий вплив чинник суб’єктивності – які особисті якості мав справник. Знайомлячись з відносинами інших українських міст з вищим владним апаратом, ми побачили багато прикладів зловживання владою головами повітових апаратів та недбалого ставлення до інтересів містян. Міське самоврядування, не

⁴⁵Так само. С. 92

⁴⁶Медведев Ю. Л. Міське самоврядування в державному механізмі Російської імперії у кінці XIX – на початку XX ст. (на матеріалах українських губерній) С. 10-11

маючи жодних юридичних важелів на керівництво повітової адміністрації, вдавалося до хабарів, щоб хоч якось вплинути на його діяльність по відношенню до міста

Частиною адміністрації повіту був так званий земський дільничийначальник. Він керував сільською територією повіту, а тому контакти між міським самоврядуванням та ним були досить обмеженими і відбувалися тільки тоді, коли перетиналися інтереси міста та села. Також до адміністративного апарату повіту належав мировий посередник. Він надавав свої послуги у разі виникнення конфліктної ситуації щодо земельних відносин на території повіту. Але на практиці таких справ було досить небагато.⁴⁷

Не зважаючи на те, що імперська влада не спромоглася створити єдину систему місцевого самоврядування, міста і земства могли взаємодіяти на повітовому та губернському рівнях. Така взаємодія проходила під жорстким контролем адміністрації і торкалася здебільшого організаційних та фінансово-господарських питань. Недосконалість системи оподаткування інколи призводила до непорозуміння між земствами і містами. За даними 1913 року, частка збору з нерухомого майна в бюджет земств складала 6,5 %. Незважаючи на такий низький відсоток, міста несправедливо стверджували, що віддають до земських скарбниць занадто багато. Але не дивлячись на такі протиріччя, є багато прикладів плідної співпраці між містами і земствам у соціо-культурному напрямку, а саме у галузях освіти, медицини та загального благоустрою.⁴⁸

Імперський уряд хоч і залиши частково нормативно-правову спадщину румунської влади, але активно долучав повернуті території Південної Бессарабії до реформ, котра та пропустила. Так, у результаті судової реформи 1864 року до обов'язків градоначальника входило складання загального

⁴⁷Мєдведев Ю. Л. Міське самоврядування в державному механізмі Російської імперії у кінці XIX – на початку XX ст. (на матеріалах українських губерній) С. 11

⁴⁸Так само. С. 12-13

списку кандидатів у присяжні від містян. Військова реформа 1874 року притягувала органи міського самоуправління до процесу комплектації військових частин. Також на міста були зобов'язані забезпечувати військові частини, що перебували на їх території, майже усім необхідним. Хоча з цього правила бували і виключення, коли більша частина забезпечення лягала на плечі армійського командування. Такий випадок можна було спостерігати у Рені у 1916 році.⁴⁹ Але найчастіше обтяжливий характер такої військової повинності та недостатня компенсація від держави визивали обурення як у представників самоврядування, та і звичайних громадян.⁵⁰

Міська влада взаємодіяла і з управлінням державним майном. Вказані управління за певних обставин виставляли казенні землі та казенні оборочні статті на торги. Таким чином, органи самоуправління розширювали міські території.

Для багатоступеневого контролю самоврядування були залучені також контрольні палати. Їхньою задачею було відстеження руху коштів, а також їх використання (наскільки «правильно» вони були освоєні). Діяльність контрольних палат дозволяла запобігати зловживанням адміністративному апарату міст у фінансовій сфері.⁵¹

Окрім міського самоврядування в містах існувало ще корпоративне самоврядування. Це була підтримка існуючої станової системи російським самодержавством, після відчутного удару по ній з боку швидкого розвитку капіталістичних відносин. У містах діяли дворянські, купецькі, ремісничі органи корпоративного самоврядування. Відокремленістю станів, котрі їх створили для захисти і провадження своїх інтересів, вони нагадують цех і гільдії часів Середньовіччя.

⁴⁹ Дело об отводе обывательских квартир под постройкой воинских частей в 1916 году (8 февраля 1916 г. – 21 декабря 1916г.). Коммунально-установы «Измайловский архив». Ф. 3. Оп. 1. Спр. 107. 131 арк.

⁵⁰Медведев Ю. Л. Міське самоврядування в державному механізмі Російської імперії у кінці XIX – на початку XX ст. (на матеріалах українських губерній) С. 13

⁵¹Так само. С.13-14

Міське самоврядування залучалося до контролю за їх діяльністю. Така діяльність охоплювали досить вагоме коло питань, наприклад: облік та виконання повинностей представниками купецтва тощо. У той самий час, вище вказані стани могли відправляти до органів міського самоврядування своє представництво у якості гласних. Такий хід справ дозволяв згаданим станам представляти і захищати власні інтереси на рівні міста.⁵²

Отже, імперська політика розбудови міст мала явний нахил до реалізації охоронної політики російського самодержавства. Після реакційних 1880-х та проведення у 1892 році відповідного контрреформування, самостійність міст була послаблена, незважаючи на розширення напрямів діяльності. У своїй роботі міське самоврядування, а саме такі органи як комунальне управління та комунальна рада контролювалася губернатором, Міністерством внутрішніх справ та Сенатом. Взаємодія практично з будь-яким органом законодавчої, виконавчої та судової влади відбувалася через посередників, у першу чергу, через губернське управління. Стати членом органів міського самоврядування було досить складно. По-перше, цьому заважав великий майновий ценз встановлений у 1892 році, по-друге, остаточне рішення про затвердження тої чи іншої людини на посаді залишалося за вищим керівництвом – губернатором. Взагалі майновий ценз обмежував і склад виборців, що розвіяло той дух демократичних перетворень 70-х років XIX ст.. Але як ми побачимо далі, міські управи та ради Ізмаїлу, Рені та Болграду працювали досить ефективно, незважаючи на бюрократичні перепони.

2.2. Діяльність органів місцевого самоврядування у економічно-господарській сфері.

До початку XX ст. міське самоврядування в Російській імперії пройшло чималий шлях. Залишаючись незмінним перед тим майже століття,

⁵²Медведев Ю. Л. Міське самоврядування в державному механізмі Російської імперії у кінці XIX – на початку XX ст. (на матеріалах українських губерній) С. 14-15

наприкінці XIX ст. міське самоврядування зазнало серйозних реформ. Напрями діяльності були значно розширені. Міська влада тепер могла самостійно займатися господарською та економічною сферою. Одним із головних напрямків діяльності органів міського самоврядування стало формування міського бюджету. Всі фінансові надходження і витрати вимірювалися не лише готівкою, але і дорогоцінними паперами. Міська влада мала детально прорахувати фінансові прибутки й видатки. Міський бюджет поповнювався за рахунок різноманітних податків з населення, мита, торгівлі, здачі в оренду тощо. Витрати з міського бюджету передбачали зведення і ремонт будівель, доріг, вулиць; опікування санітарією в місті; виплата заробітної платні міським посадовцям та працівникам комунальних служб тощо.⁵³

Населення міст сплачувало різноманітні податки. Саме вони ставали основним джерелом наповнення скарбниці міста. Але, як і завжди, населення скаржилося на непосильний податковий тягар. У січні 1901 р. Ізмаїльська міська управа отримала прохання щодо зменшення високих податків, зокрема, квартирного. Прохання надійшло від єврейського населення міста Ізмаїла. Голосом євреїв виступив равин М. Нізін⁵⁴.

Контроль за фінансовою діяльністю органів міського самоуправління було покладено на Міністерство фінансів. На губернському рівні Міністерство було представлено казенною палатою. Але під час приведення українського самоврядування до загальноросійського стандарту баланс стосунків між міськими скарбницями та казенною палатою змінився на користь міського самоврядування, оскільки міста мали своїх представників у деяких із органів казенної палати, наприклад: податкові присутствія, загальні

⁵³Добржанський С. О. Бюджети міст Правобережної України: динаміка змін в умовах реалізації реформ другої половини XIX ст. Проблеми історії України XIX – початку XX ст.. 2017. Вип. 27. С. 82.

⁵⁴ Прошение жителей города с протестом против обременительных налогов и сдачи в аренду шлаббаумов. Переписка с Бессарабским губернаторством и другими учреждениями о выпуске займа (26 января 1901 г. – 2 октября 1901 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів» Ф. 2. Оп. 1. Спр. 343. Арк. 1

присутствія промислових палат тощо.⁵⁵ Та варто зауважити, що взаємовідносини між міськими та губернськими державними фінансовими установами не були співпрацею рівних. Часто між ними виникали конфлікти з приводу фінансового боку однієї чи іншої справи, а заборгованості та фінансові проблеми загострювали ці стосунки. На прикладі вивчених нами міст Південної Бессарабії це можна побачити у період Першої світової, коли у місцевого самоврядування виникли значні проблеми з фінансуванням. Але починаючи з 1900 року і до самого початку війни 1914-1917 років жодне із згаданих міст не мало значних проблем з фінансуванням, а їх бюджети тільки зростали хоч і по трохи.

Плідний характер мала співпраця органів міського самоврядування з акцизними управлінням. Згідно статті 127 «Міського положення» від 1892 року, реалізація спиртних безпосередньо торкалася інтересів комунальної управи. Наприклад, досить непоганий акцизний збір сплачували представники трактирного промислу.⁵⁶

Громадяни міста активно захищали свої майнові і фінансові права та прискіпливо слідкували за тим, скільки і чого вони втрачають при оподаткуванні. Так, 19 грудня 1903 року до Ізмаїльської міської управи надійшла скарга від Петра Хаджи-Георга щодо неправильного стягнення недоїмок з податку на прибуток за 1885 р. у розмірі 300 руб. Цим податком оподатковувалося місце оренди, на якому розташовувався завод, власником якого був П. Хаджи-Георг. Він аргументував свою позицію тим, що цей податок з 1889 р до окладу не вносився. Міська управа заперечила свою провину і пояснила, що недоїмок стягується за податком, що був встановлений у 1880 р. Таке пояснення не задовольнило громадянина П. Хаджи-Георга. Пізніше Ізмаїльській міській управі довелося захищати свою позицію з приводу цього питання перед Канцелярією губернатора. В

⁵⁵Мєдведев Ю. Л. Міське самоврядування в державному механізмі Російської імперії у кінці XIX – на початку XX ст. (на матеріалах українських губерній) С. 16

⁵⁶Так само. С. 17

результаті скарга П. Хаджи-Георга була відізнана, оскільки дії ізмаїльських органів міського самоврядування були визнані як правомірні.⁵⁷

Траплялися випадки помилкового оподаткування громадян. Так, 31 січня 1904 р. надійшла скарга від Харлама Максимовича Рябчука. Він вказував на неправильне оподаткування його земельної ділянки у розмірі 8 руб/місяць. Х. Рябчук нарікав на зовелику суму податку. Як з'ясувалося податок повинен був становити 6 руб. 75 коп. Міська управа перерахувала суму податку та вибачилась як перед Канцелярією губернатора, так і перед самим Х. Рябчуком.⁵⁸

Відмітимо, що подібні скарги були не рідкістю. Лише за один 1904 рік до Ізмаїльської міської управи надійшло 11 скарг, тобто у середньому, по одній на місяць. Варто вказати, що у половині випадків міська влада визнала свою провину перед платниками податків, а в іншій половині випадків досить ретельно аргументувала правомірність своїх дій.⁵⁹

Певна частина громадян ухилялися від сплати податків. Суми недоїмок коливалися від 4 до 230 руб.⁶⁰ Наприклад, Мордкін Рафулев Іцкович намагався ухилитися від сплати податків у розмірі 10 руб. 88 коп. За це він отримав попередження від міської влади. Після цього Мордкін сплатив податок не лише за листопад 1904 р, але й наперед - за січень та лютий 1905 р. арк. 2-4. Суми недоплат інколи були досить суттєві. Наприкінці 1904 – початку 1905 р., за нашими підрахунками, ізмаїльська казна не доотримала 1129 руб.

У квітні 1904 р. до Ізмаїльської міської управи було подано прохання про звільнення Ізмаїльського Єпископального будинку від сплати податку за водопостачання у зв'язку зі складним фінансовим становищем. У проханні

⁵⁷ Переписка с управлением Бессарабского губернаторства о рассмотре жалоб жителей города о неправильном обложении их налогами (5 января 1904 г. – 22 ноября 1904 г.). Комунальнаустанова «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 395. Арк. 3-6

⁵⁸ Так само. Арк. 9-12

⁵⁹ Так само. Арк. 9-27

⁶⁰ Переписка с судебными и полицейскими органами о революционном выступлении жителей города и предместий; о принятии мер к лицам, уклонившимся от уплаты недоимок казенных податей (8 ноября 1904 г. – 23 октября 1905 г.). Комунальнаустанова «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 398. Арк. 2-50.

наголошувалося на тому, що до цього Єпископальний будинок завжди вчасно і в повному обсязі сплачував усі податки. У результаті міська управа задовольнила прохання.⁶¹

Бюджет міста формувався з урахуванням багатьох чинників. Напередодні нового року склалися кошториси доходів та видатків. Кошториси давали приблизне бачення круговороту фінансів, на які саме кошти міська влада могла розраховувати. За кошторисом видатків за 1904 р. міське самоврядування планувало витратити 193 324 руб. 70 коп., а за кошторисом доходів отримати, що цікаво, точнісінько таку ж суму – 193 324 руб. 70 коп.⁶².

Кошторис доходів вказував різноманітні джерела поповнення фінансів. Одним з таких джерел була оренда міських земель, що були відведені під виноградні сади. Загальна сума оренди становила 16 000 руб. Дохід з утримання великої рогатої худоби, коней та овець був досить незначним – 190 руб. За оренду місця, що було відведено під щорічний ярмарок, отримували 1 800 руб., збір із закладів розповсюдження та збуту алкогольних напоїв становив 5 900 руб. а дохід з вітряків, олійниць та цегляного заводу становив усього 500 руб..⁶³

Кошторис видатків надає нам досить важливу інформацію про фінансування самих органів міської влади та зарплатню членів міської управи. За документами міський голова м. Ізмаїл на початку ХХ ст. отримував річну зарплатню у розмірі 1 800 руб., його обидва помічники – по 900 руб. на кожного, секретар управи – 900 руб., міський архітектор – 1 020 руб., касир управи – 1 200 руб., бухгалтер – 840 руб. На жалування для всіх посадовців Ізмаїльської міської управи (загальна кількість - 17 осіб)

⁶¹ Прошение жителей города об освобождении их от уплаты за пользование городским водопроводом (30 апреля 1904 г. – 26 октября 1904 г.). Коммунальнаустанова «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 405. Арк. 1-2

⁶² Сметы приходов и расходов на 1904 год (9 февраля 1904 г. – 29 декабря 1904 г.). Коммунальнаустанова «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 394. Арк. 32, 54

⁶³ Так само. Арк. 36-54

витрачалося 13 216 руб. на рік.⁶⁴ На початку ХХ ст.. податковий інспектор у місті Рені отримував заробітну плату у розмірі 15 рублів і 70 копійок, а судовий пристав – 30 рублів.⁶⁵ Регістратор управи – людина, що працювала з документацією органу міського самоврядування, у місяць отримувала 90 рублів.⁶⁶

Скарбничий Болградської комунальної управи отримував 60 рублів на місяць. Але і його зарплатня було високою для того часу порівняно з середньою заробітною платою по Російській імперії котра складала 20 рублів. Для перерозподілу грошей деякі посади скорочувалися або скасовувалися за необхідністю. Так, 1905 році у місті Болград були скасовані посади помічника секретаря та члена управи, що наглядав за розподілом землі з причини їхньої непотрібності. У той же час, кількість агентів переслідування, що слідкували за виплатою податків, скоротили до двох осіб.⁶⁷

У 1909 році Ренійська міська управа виділяла кошти для забезпечення продовольчими товарами хворих у розмірі 131 рубля і 24 копійок на місяць. Управа виплачувала гроші тим міщанам, що розміщували в себе для тимчасового проживання чиновників, військовослужбовців тощо. Так, пан Модачевський за квартирування офіцера в нього вдома щомісяця отримував суму у розмірі 44 рублів і 50 копійок. У звітній документації навіть вказувались витрати на канцелярію. Наприклад, у тому ж 1909 році на канцелярію було виділено 139 рублів і 98 копійок.⁶⁸

⁶⁴ Комунальнаустанова «Ізмаїльськийархів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 394. Арк. 4-5

⁶⁵ Дело об израсходовании денежных средств на должностные лица полиции и управы (20 января 1900 г. – 3 ноября 1900 г.). Комунальнаустанова «Ізмаїльськийархів». Ф. 3. Оп. 1, Спр. 78. Арк. 1 – 4

⁶⁶ Кассовая книга управы за 1909 год (2 января 1909 г. – 31 декабря 1909 г.). Комунальнаустанова «Ізмаїльськийархів». Ф. 3. Оп. 1. Спр. 95. Арк. 7

⁶⁷ Переписка с Бессарабским губернаторством и Болградским земским комитетом об освобождении жителей города от взыскания налога на содержание полиции, пожарной команды и санитарного отдела, изменениях, произошедших в бюджете управы за 1905 год (6 февраля 1905 г. – 15 марта 1906 г.). Комунальнаустанова «Ізмаїльськийархів». Ф. 292. Оп. 1. Спр. 109. Арк. 14

⁶⁸ Комунальнаустанова «Ізмаїльськийархів». Ф. 3. Оп. 1. Спр. 95. Арк. 5-12

Звичайно виділялися кошти на благоустрій міста та зарплатню робітникам, які були зайняті у цій сфері. На обслуговування ізмаїльських бульварів планувалося витратити 1 600 руб., на ремонт міських будівель – 10 000 руб., а на їхнє страхування – 1 015 руб. Для нагляду за годинником Соборної дзвіниці міська влада виділила 120 руб., на освітлення міських вулиць, площ, бульварів і скверів – 4 000 руб. Зарплата глибокопачів, сміттярів та інших категорій працівників склала 2 944 руб..⁶⁹

Найбільшу увагу у господарському секторі міська влада приділяла ремонту будівель та вулиць. До Ізмаїльської міської управи було подано прохання від 11 березня 1900 р. У документі зазначалося, що на перехресті вулиць Катерининської та Архієрейської виникли ями, які перешкоджають будь-якому рухові. Також громадяни наполягали, що ями потрібно замостити, а сміття, яким раніше засипали ці ями, зібрати і вивезти. Органи міського самоврядування відреагували на це прохання лише 20 квітня і запевнили, що потрібні роботи будуть виконані.⁷⁰

Для будівництва або ремонту будівлі жителі міста Ізмаїла повинні були подати спеціальне прохання до міської управи. Разом з проханням громадянин обов'язково мусив надавати план будівлі. Ця вимога, проте, виконувалася далеко не завжди. За 1901 р. було зареєстровано 70 прохань, а планів, надісланих разом з ними, всього сім.⁷¹ Серед добросовісних забудовників відмітимо Михайла Павловича Турканова. Він надав план будинку, який хотів збудувати на розі Хотинської та Московської вулиць. Громадянка Олександра Кирилівна Бей надала план будинку та вигляд будівлі після зовнішнього ремонту та заміни вікон.⁷² Міська управа надала

⁶⁹Комунальнаустанова «Ізмаїльськийархів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 394. Арк. 4-35

⁷⁰ Прошение жителей города об исправлении городских дорог (10 марта 1900 г. – 12 октября 1900 г.). Комунальнаустанова «Ізмаїльськийархів» Ф. 2. Оп. 1. Спр. 339. Арк. 1

⁷¹ Прошение жителей города о выдаче разрешения на пост ройку и ремонт домов (15 мая 1900 г. – 31 августа 1901 г.). Комунальнаустанова «Ізмаїльськийархів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 356. Арк. 1-101

⁷²Комунальнаустанова «Ізмаїльськийархів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 356. Арк. 19-22

Михайлу Кожухарьову на забудову чотири колективні відмови, три колективні та один персональний дозвіл.⁷³, арк. 10

У червні 1900 року до комунальної управи міста Болград надійшло прохання надання підряду для громадянина Федора Бриткова. Бритков хотів використати підряд для побудови огорожі навколо громадської бойні та надання нового срубу для ремонту колодязя. Ренійська управа надала позитивну відповідь і оголосила ціну підряду на суму у 300 рублів і 32 копійки. Підряд отримає той, хто запропонує менші кошти за свої матеріали та надання послуг, при тому що вони будуть надані якісно. Колодязь повинні були відремонтувати за прямим проханням, а вартість його ремонту увійде до ціни підряду.⁷⁴ Таким чином, ми можемо спостерігати конкурс тендерів ще на початку ХХ століття, при тому влада намагалася як заощадити кошти, але і не використовувати дешеві неякісні матеріали.

Важливою сферою діяльності міської влади було підтримання міста у належному санітарному стані. Однак, фінансування цього напрямку, за свідченнями архівних документів, було мізерним. Так, на знищення безпритульних собак у місті Ізмаїл, які були переносниками різноманітних захворювань, у першу чергу – сказу, виділялося лише 50 руб. на рік. Певної комунальної служби, яка б цим займалася, не існувало. То ж безпритульними собаками (як і людьми) опікувалася Ізмаїльська міська поліцейська управа.⁷⁵

Згідно нормативно-правової бази, прийнятої у 1892 році імперським самодержавством, витрати на утримання поліції були повністю покладені на міські органи управління. А оскільки фінансова діяльність міст контролювалася і навіть інколи обмежувалася, то це призводило до незадовільного матеріально-технічного оснащення поліції. Наприклад, на утримання поліції та пожежних команд Болградська комунальна управа

⁷³Так само. Арк. 10

⁷⁴ Протоколи засідання коммунального совета за июнь 1900 года (16 июня 1900 г. – 28 июня 1900 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 292. Оп. 1. Спр. 84. Арк. 1-2

⁷⁵ Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 394. Арк. 12

витрачала трохи більше 11 тисяч рублів на рік.⁷⁶ Також імперська поліція не відзначалася гарною дисципліною та часто вдавалася до зловживання своєю роллю як охоронців громадського порядку. Із-за цього деякі українські міста намагалися формувати поліцейські лави та інші охоронні структури з власних громадян для, того що ті знаходилися під керівництвом міського управління. Найбільшого розвитку, хоча і була забороненою, така діяльність отримала у період революційних подій 1905-1907 років.

У 1906 році, коли революційні події набули найбільшого розвитку, досягли так званої «точки кипіння», самодержавство вирішило реформувати поліцію. І не знайшло кращого рішення, як збільшити її загальну кількість. Такі дії завдали болючого удару по скарбницям багатьох міст, особливо малих, де п'ята частина, а то і добра половина всього бюджету направлялася на утримання поліції. У середніх та великих містах фінансування поліції коливалося в межах 10-15%. Аналогічна ситуація відбувалася і з фінансуванням пожежних команд міст.⁷⁷

Також у розпорядженні міст Південної Бессарабії були земельні ділянки. Впродовж кінця XIX ст. – початку XX ст. міське землеволодіння скорочувалося. Це відбувалося за рахунок продажу невеликих ділянок приватним особам, під зведення промислових і військових об'єктів, на потреби залізниці тощо. Велика кількість земель здавалася в оренду на різні терміни за різну фіксовану платню, залежно від призначення. Наприклад, земельні ділянки, що виділялися під торгово-промислові об'єкти, оцінювалися дорожче ніж інші ділянки.⁷⁸

Містам було вигідно здавати землю великою площею під оренду або під промислові об'єкти. Орендарі, які займалися сільським господарством, не

⁷⁶Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 292. Оп. 1. Спр. 109. Арк.17

⁷⁷Медведев Ю. Л. Міське самоврядування в державному механізмі Російської імперії у кінці XIX – на початку XX ст. (на матеріалах українських губерній). Автореф. канд. юр. наук. 2011. С. 17

⁷⁸Добржанський С. О. Діяльність органів міського самоврядування Правобережної України у сфері управління земельною власністю (друга половина XIX — початок XX ст.). Проблеми історії України XIX – початку XX ст.. 2018. Вип. 28. С. 78

приносили такого прибутку, оскільки досить часто не забезпечували належний догляд за землею, а від так і не отримували гарних врожаїв і, як наслідок, гарних прибутків. В свою чергу, такі орендарі не могли виплачувати встановлену ціну в повному обсязі, що призводило до появи недоїмок. Якщо орендар тривалий час не сплачував необхідну суму, міське самоврядування направляло позов до суду. Судове діловодство також обходилося у добру копійку. Що призводило до зниження вартості земельних наділів.⁷⁹

Отже, міське самоврядування Південної Бессарабії активно займалося фінансово-господарською діяльністю. Поповнення міських фінансів відбувалося з багатьох джерел – податки, орендний збір тощо. Велика сума коштів витрачалася на утримання міської поліції та пожежних команд. Але оскільки бюджет південнобессарбських міст не обчислювався у сотнях тисяч рублів, матеріально-технічне оснащення поліцейських та пожежників бажало кращого. Податки були однією із важливих статей поповнення міського бюджету. Іноді місто неправильно вираховувало податки з громадян, іноді громадяни ухилялися від сплачування податків або сплачували їх з запізненням. Окремо висувається питання земельного володіння міст, а саме з якою метою вони використовувалися і яку користь це приносило міському самоврядуванню Південної Бессарабії.

2.3. Активність органів міського самоврядування у соціо-культурній сфері.

Міське самоврядування працювало не лише у господарській сфері. Соціальна політика потребувала не меншої уваги. На початку ХХ ст. епідеміологічна ситуація у містах Російської імперії бажала бути кращою, бо відставала від передових країн світу. Але, тим не менш, безнадійною не була.

⁷⁹ Добржанський С. О. Діяльність органів міського самоврядування Правобережної України у сфері управління земельною власністю (друга половина ХІХ — початок ХХ ст.). Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст.. 2018. Вип. 28. С. 79-80

Набула розвитку добродійність, що відіграло значну роль у забезпеченні різних категорій населення. Дворяни намагалися знову посилити свої позиції у містах, здобути певні привілеї і мати вплив на органи міського самоврядування. Розвивався освітній простір.

Органи міського управління займалися організацією медичного обслуговування населення. Коштами бюджетів Ізмаїлу, Рені та Болграду фінансувалися лікарі, підвищувалася їх кваліфікація, оплачувалося стаціонарне лікування містян. Великі кошти витрачалися на попередження і локалізацію інфекційних захворювань. Але по більшості випадків такі заходи не мали успіху. Під час епідемій міста ділили на декілька районів для оперативного контролю, управами формувалися санітарні комісії, які слідували за санітарно-гігієнічним станом і масштабами епідемій, хворих ізолювали.⁸⁰

Охорону здоров'я жителів міста Ізмаїла забезпечувала міська лікарня. Особовий склад міської лікарні налічував 14 осіб. На утримання цих осіб міська влада виділяла 4 872 руб. Лікар отримував 1 200 руб. на рік, обидва фельдшери – по 420 руб., ветеринар – 360 руб., сестра милосердя – 300 руб., акушер – 180 руб., священник – 120 руб. В обов'язки лікаря входила судово-медична експертиза, профілактика та боротьба з інфекційними захворюваннями і звісно – лікування населення. Послугами лікаря переважно користувалися вдома. Але його ще потрібно було дочекатися, оскільки 4-5 днів він працював на території повіту 2-3 дні – у місті. На утримання самого закладу міська влада виділяла 3900 руб. (ремонт, інвентаризація тощо).⁸¹

У Болграді аптекар отримував 90 рублів на місяць, тобто 1080 рублів на рік.⁸² Така висока заробітна плата пояснювалася невеликою кількістю

⁸⁰ Рудик, О. В. «Діяльність органів міського самоврядування в галузі медичного обслуговування населення в 1870-1917 рр. (на прикладі Харківської губернії)». 2009. С. 22

⁸¹ Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 394. Арк. 16-17

⁸² Дело об израсходовании денежных средств на выплаты жалований служащим управы (19 марта 1903 г. – 24 ноября 1903 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 292. Оп. 1. Спр. 101. Арк. 3

кваліфікованого медичного персоналу у міста Південної Бессарабії, що призводило часто незадовільного медично-санітарного стану у містах. Тому, на нашу думку, таких мало чисельних спеціалістів потрібно було заохочувати великою зарплатнею.

Із-за відсутності необхідної кількості медичних працівників рівень медицини залишався вкрай низьким. Населення лікувалося «народними засобами». Основними «методами лікування» були замовляння та вживання трав'яних відварів. Щобвилікувати головну біль нюхали спирт, сіль і м'яту, а серцево-судинні захворювання намагалися лікувати кровопусканням. Над дверми кожної цирульні висіло оголошення «кров пускаємо».⁸³

З лютого по листопад 1903 р. у місті та його околицях вирувала епідемія натуральної віспи. За увесь час налічувалося близько 450 хворих (Саф'яни – 8, Матроска – 34, Броска – 11, Ізмаїл – 397). Більша частина хворих знаходилася саме у лікарні. Ізмаїл та його околиці стали карантинною зоною, також вводилася комендантська година. Бессарабський губернатор особисто слідкував за епідеміологічною ситуацією у місті.⁸⁴ Цікавий факт – у документах не знайшлося жодного повідомлення про летальні випадки захворювання віспою. На нашу думку, це пов'язано з проведенням вакцинації, що почалася на початку ХХ ст., але, на жаль, не стала обов'язковою.

У вересні 1906 р. у місті вибухнула епідемія скарлатини. Голова міської лікарні Н. Р. Фетов конфіденційно доповідав міській управі про стан справ. На період епідемії міська влада проводила такі заходи як-то: дезінфекцію будівель міста, щомісячну перевірку населення у фельдшера. Всього за час епідемії (5 місяців) захворіло 159 осіб, з яких 16 померли.

⁸³ Рудик, О. В. «Діяльність органів міського самоврядування в галузі медичного обслуговування населення в 1870-1917 рр. (на прикладі Харківської губернії)». 2009. С.23-24

⁸⁴ Переписка с Бессарабским губернаторством и другими учреждениями о мерах борьбы с эпидемией натуральной оспы (19 февраля 1903 г. – 7 ноября 1903г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 375. Арк. 1-7

Кінцем епідемії вважали 29 березня 1907 р., оскільки у період з 14 по 28 березня нових випадків захворювання не було зафіксовано.⁸⁵

Лікарняний відділ Бессарабського губернського управління надіслав до Ізмаїльської міської управи таємний циркуляр від 10 серпня 1907. Циркуляр доповідав, що на території волзьких губерній та на Кавказі лютує епідемія холери. Тому губернатор просить усі органи міського самоврядування першочергово посилити усі санітарні заходи, щоб запобігти епідемії холери або припинити її на ранніх етапах. Для цього міська влада повинна була виконати наступні розпорядження: 1) завчасно придбати необхідну кількість дезинфікуючих засобів; 2) у місцях скупчення робітників обов'язково повинні бути відкриті пункти харчування; 3) усі лікарні в населених пунктах повинні мати приміщення для ізоляції хворих.⁸⁶ Наступного ж дня (11 серпня 1907 р.) міська управа Ізмаїла затвердила заходи щодо попередження епідемії холери, а також сповістила усі лікарні про загрозу захворювання. 22 серпня Ізмаїльська міська управа проінформувала губернатора, що усі запобіжні заходи у зв'язку з можливою епідемією виконані.⁸⁷

У зв'язку з реєстрацією перших випадків захворювання на території губернії для перевірки готовності міста до епідемії 10 жовтня 1907 р. прибула санітарна комісія. За звітом комісії від 13 жовтня 1907 р. ми з'ясували, що санітарна комісія була задоволена впровадженими заходами.⁸⁸ 30 жовтня міська управа отримала повідомлення з Кронштадту, що 23 жовтня в Ізмаїл було відправлено 100 флаконів холерної вакцини серії 98. А 5 грудня того ж року санітарна комісія припинила свою діяльність в місті у зв'язку зі сприятливою епідеміологічною ситуацією у губернії. Міській владі рекомендувалося не знижувати санітарний контроль в Ізмаїлі, оскільки у

⁸⁵ Постановления Бессарабского губернатора и переписка с лечебными учреждениями о принятии мер против эпидемии холеры и скарлатины (15 марта 1907 г. – 25 октября 1907 г.). Комунальнаустанова «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 441. Арк. 1-5

⁸⁶ Так само. Арк. 6

⁸⁷ Так само. Арк. 7-9

⁸⁸ Так само. Арк. 17-22

місті часто фіксувалися різноманітні захворювання, деякі з котрих набували характеру епідемії.⁸⁹

Ізмаїльська міська управа 28 березня 1907 р. підняла питання щодо облаштування лабораторії з перевірки харчових продуктів. Міська влада зазначала, що така лабораторія вкрай необхідна. Причиною цього була велика кількість недоброякісної продукції (фальсифікатів). Це питання також обговорювалося з губернською владою.⁹⁰

31 липня 1907 р. лікарняний відділ Бессарабського губернського правління надіслав лист до Ізмаїльської міської управи. Губернська влада вважала корисним рішення щодо лабораторії, яка би мала працювати в інтересах населення міста. У листі зазначалося, що перепон для відкриття лабораторії немає, а питання про виділення коштів у розмірі 850 руб. буде розглянуто на найближчому засіданні Губернського присутствія по земським і міським справам. 7 серпня 1907 р. присутствіє сповістило Ізмаїльську міську управу, що Бессарабське губернське правління готове виділити необхідні кошти. Пізніше губернську владу сповістили, що лабораторія введена в експлуатацію з 24 жовтня 1907 року.⁹¹

Благодійність виникла, у першу чергу, через стрімке збільшення населення у другій половині XIX ст. З'явилася велика кількість жебраків і безпритульних. Благодійні товариства і окремі дворяни надавали їм незначну фінансову допомогу, а також відкривали ряд закладів для знедолених (притулки, громадські їдальні тощо). Але найбільшого розмаху добродійність набувала під час епідемій, стихійних лих та воєн.

Війна Російської імперії з Японією викликала піднесення патріотизму. Усі верстви населення виявили бажання будь-яким чином допомогти воякам

⁸⁹Комунальнаустанова «Ізмаїльськийархів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 441. Арк. 40-42

⁹⁰ Дело по устройству в городе Измаиле лаборатории для исследования пищевых продуктов (19 апреля 1907 г. – 23 октября 1907 г.). Комунальнаустанова «Ізмаїльськийархів». Ф. 2. Оп. 1. 449. Арк. 1-4

⁹¹Так само. Арк. 6-7, 17

на Далекому Сході. Не залишилися осторонь і дворяни, жертви яких були найбільш значними.

За ініціативою М. Крупенського 12 лютого 1904 р. міська влада оголосила про скликання дворянського з'їзду у березні. 28 березня на зборах обговорювалися питання пожертв місцевого нобілітету на користь поранених і хворих на Далекосхідном театрі бойових дій. На з'їзді були присутні 49 представників дворянства. З боку М. Крупенського було запропоновано приймати пожертви лише від справжніх (спадкових) дворян. Так пропозиція викликала обурення у представників особового дворянства, оскільки вони теж бажали взяти участь у наданні допомоги. У підсумку з'їзд прийняв рішення про збір коштів на суму 120 000 руб., з яких 50 000 руб. планували передати Військовому міністерству для допомоги флоту, 50 000 руб. – у об'єднаний комітет дворян для допомоги хворим, пораненим та калікам, 10 000 руб. - на закупівлю необхідних товарів для шпиталів у Маньчжурії, 10 000 руб. – на потреби Російського товариства Червоного Хреста. Кошти були зібрані у короткі терміни. Імператор Микола II подякував бессарабській аристократії за таку допомогу особистою телеграмою.⁹²

За вагомий внесок у добродійну справу дворяни отримували нагороди, пільги та привілеї. Так, Бессарабське губернаторство у квітні 1904 р. наказало призупинити оподаткування дворян, які брали найбільш активну участь у благодійності у тяжкий час для імперії.

З часом грошові надходження зменшувалися, а з кінцем російсько-японської війни і зовсім припинилися. У серпні 1905 р. був розформований дворянський санітарний загін Червоного Хреста, на рахунок якого бессарабські аристократи відправляли частину своїх пожертв. З коштів, які залишилися, планувалося виплачувати матеріальну допомогу інвалідам та

⁹² Волканова Н. В. Бессарабські дворяни у фінансовій допомозі армії (1904–1905 рр.) Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. 2016. № 34. С. 37-38

родинам загиблих. Усі інші по жертви вирішили зберегти на майбутнє, для потреб воєнного часу.⁹³

Контрреформа 1892 року відсторонила міське самоврядування від підбору педагогічних кадрів та нагляду за освітнім процесом у міських освітніх закладах. Органи міського самоуправління займалися лише матеріально-технічним устаткуванням освітніх закладів. Але тим не менш, міста приймали активну участь у розбудові освіти дозволеними законодавством методами. Надавалося необхідне фінансування освітнім закладам. Так, у Болграді на фінансування освітнього напрямку виділяли коштів у два рази більше ніж на утримання поліцейського апарату – 21 000 рублів на рік проти 11 000 тисяч.⁹⁴

Керівництво міст намагалося зменшити або і зовсім скасувати плату за навчання для учнів з малозабезпечених верств населення, що дозволило підняти загальний освітній рівень містян.⁹⁵

На початку 1904 року у Ренійській комунальній управі було прийнято рішення про побудову нової церковно-приходської школи. На жаль, навіть орієнтовну вартість будівництва не було вказано. Через 2 роки, у липні 1906 року школу було відкрито, а у вересні спеціальна Спостережна Комісія за зведенням будівель Церковно-приходської школи визнала заклад готовим для виконання своєї безпосередньої функції – надання освітніх послуг. Повторно Комісія відвідала школу у грудні того ж року для повторної перевірки якості будівельних робіт і підтвердила свій попередній висновок. Друга перевірка була здійснена задля перевірки впливу змін пів року на шкільні будівлі, а також їх після трьохмісячної експлуатації.⁹⁶

⁹³Так само. С. 38-40

⁹⁴Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 292. Оп. 1. Спр. 109. Арк. 5-7

⁹⁵ Лисенко О. В. Забезпечення фінансово-економічних потреб населення як напрям діяльності органів місцевого самоврядування та української кооперації (кінець XIX — початок XX ст.) Проблеми історії України XIX – початку XX ст.. 2017. Вип. 27. С. 116

⁹⁶ Дело об израсходовании денежных средств на постройку и содержание церковно-приходской школы (24 февраля 1906 г. – 18 декабря 1906 г.) Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 3. Оп. 1, Спр. 88. Арк. 1-11

Отже, міське самоврядування Ізмаїлу, Рені та Болграда займалися соціальним напрямком, а саме галуззю медицини, освіти та доброчинністю. Санітарно-епідеміологічна ситуація в Ізмаїльському повіті бажала кращого. Практично кожний рік на міста накочувалися епідемії найрізноманітніших хвороб. У свою чергу самоврядування намагалося якомога ефективніше використовувати усі наявні у її розпорядженні ресурси для боротьби з захворюваннями. Лікарів просто не вистачало, а кожен наявний медичний робітник у повіті був на вагу золота. Напрямок доброчинності, у першу чергу стосувався, малозабезпечених та хворих людей, але під час війн значно розширювалася категорія залучених верств. Активно проявляли себе у цьому напрямку південнобессарські дворяни. Освітнє питання грало важливу роль у розвитку Південної Бессарабії. Добре вивчені громадяни згодом могли стати необхідними місту спеціалістами (згадаємо проблему з лікарями) або поповнити лави у керівних органах міського самоврядування Ізмаїлу, Рені або Болграду.

Висновки до розділу. Міське самоврядування у кінці XIX ст. – на початку XX ст. бурхливо розвивалося. Основною нормативно-правовою базою для діяльності органів міського самоуправління стало «Міське положення» зразка 1892 року. Міському самоврядуванню значно звузили самостійність, а також воно підпадало під контроль декількох вищих владних інстанцій Російської імперії. Та не зважаючи на такі деспотичні умови існування, міське самоврядування Ізмаїлу, Рені та Болграда досить ефективно проводили свою діяльність, за необхідності вступаючи у конфлікт з губернатором, контрольними палатами та іншими владними органами російського самодержавства для відстоювання своєї прав.

Міста Південної Бессарабії провадили досить успішну фінансово-майнову та соціальну політику. До початку Першої світової війни спостерігається профіцит у міському бюджеті досліджуваних нами міст. Спостерігалось більш-менш практично-ефективне використання бюджетних коштів, у першу чергу, на загальний благоустрій міст. На жаль, соціальна

діяльність у медичній галузі була не такою успішною, оскільки санітарно-епідеміологічна ситуація на території Південної Бессарабії залишала бажати кращого. У той же час, самоврядування активно допомагало розвитку освітньої галузі. Закладам освіти надавалося необхідне фінансування. Вчителі, як залучали передові освітні практики того часу у свою діяльність отримували фінансове заохочення з боку керівництва комунальних управ.

РОЗДІЛ 3. Становище місцевого самоврядування під час військових конфліктів початку ХХ ст.

3.1. Діяльність органів самоврядування міст Південної Бессарабії під час російсько-японської війни 1904-1905 рр.

Російсько-японська війна 1904-1905 рр. стала одним із перших сучасних збройних конфліктів ХХ ст. Російська імперія для ведення війни залучила значні людські та матеріальні ресурси, в тому числі з території України. Питання етнічної та регіональної складових російських військ, що брали участь у різних війнах, які постійно вела імперія, до віднедавна залишалося малодослідженим в історіографії. На сучасному етапі розвитку української історичної науки історики почали приділяти певну увагу ролі і місцю українців у военній історії Росії і Австро-Угорщини.

У Маньчжурії у лавах російської армії воювала значна кількість українців з різних повітів і губерній. Так, на війну були мобілізовані ратники ополчення з Київської, Волинської, Подільської губернії та ін.⁹⁷ Не стало винятком і населення Південної Бессарабії. Призовників із регіону розподіляли по території Росії. За три хвили мобілізації 1904 р., згідно з архівними документами, бессарабці були розподілені на службу до Варшави, Брест-Литовська, Кронштадта, Іркутська, Новоархангельська, Одеси, Кишинева і Севастополя.⁹⁸ Безпосередню участь у російсько-японській війні брали бессарабські призовники 1903 р., які служили у частинах, що входили до складу російської Маньчжурської армії.

Військове командування ретельно прописувало маршрут слідування новобранців до місця служби. Обов'язково вказувалися станції проходження

⁹⁷ Стецюк В. Б. Російські війська в Правобережній Україні й російсько-японська війна 1904-1905 рр. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Історичні науки. 2014. №. 7. С. 301

⁹⁸ Циркулярі губернского по воинской повинности присутствия по вопросам мобилизации; маршруты следования маршевых команд из г. Измаила (8 июля 1904 г. – 4 декабря 1908 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 393. Арк 36-99

потягу та його зупинок; місцяотримання солдатами харчівта їхнього відпочинку; прописувалося меню новобранців. Виходити з потягів до місця прибуття не дозволялося.⁹⁹

Мобілізація населення Бессарабії розпочалася у кінці лютого 1904 р. після видання Міністерством Внутрішніх Справ постанови №3 від 23 лютого 1904 р. У постанові зазначалося про обов'язкову мобілізацію населення на службу до армії та флоту і відправки мобілізованих залізницею та морем до Сибірського військового округу. Наголошувалося про надання необхідної матеріальної допомоги сім'ям призваних нижчих чинів.¹⁰⁰ Від початку мобілізації і до завершення російсько-японської війни сім'ї мобілізованих офіцерів і нижчих чинів, а також тих, хто отримав поранення чи каліцтво, мали право на матеріальну допомогу. Вона була як натуральною, так і грошовою. Претенденти на допомогу повинні були зібрати багато документів. Бюрократичні перепони ускладнювали отримання допомоги. До жовтня 1904 р. грошова допомога складала 1 руб. 50 коп., у жовтні і листопаді складала 3 руб., а в грудні того ж року – 4 руб..¹⁰¹

Впродовж 1904 р – першої половини 1905 р на території Бессарабської губернії діяв «сухий закон». Спочатку він був ліберальним, але досить швидко, у зв'язку з нелегальним поширенням алкогольних напоїв, набув жорсткої форми. Міністерство Внутрішніх Справ видало постанову № 35 від 22 листопада 1904 р. про заборону будь-якого поширення спиртних напоїв. Зазначалося, що безконтрольне масове закриття питних закладів (шинки, корчми тощо) є більш шкідливим, ніж корисним.¹⁰²

У постанові були зазначені обов'язкові вимоги щодо облаштування місць тимчасового розташування мобілізованих, їх внутрішній розклад тощо.

⁹⁹Комунальнаустанова «Ізмаїльськийархів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 393.Арк 36-99

¹⁰⁰Переписка с Бессарабским губернатором, Измаильским неперменным земским комитетом об оказании денежной помощи семьям нижних чинов, призванных на военную службу (25 февраля 1904 г. – 25 декабря 1904 г.). Комунальнаустанова «Ізмаїльськийархів». Ф. 4. Оп. 1. Спр. 202. Арк. 2-3

¹⁰¹Так само. Арк. 14-41

¹⁰²Комунальнаустанова «Ізмаїльськийархів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 393.Арк 72

Так, Військове Міністерство закликало органи місцевого самоврядування сприяти військовим начальникам щодо обладнання пунктів збору. Зокрема, просили звернути увагу на те, чи зручно розташований пункт збору (без уточнень, що мається на увазі під зручним розташуванням) і чи має він міцне огороження для недопущення сторонніх осіб. Сторонні особи могли поширювати дезінформацію та підбурювати новобранців до заворушень, що могло посилити соціальну напругу у місті. В першу чергу, такими підбурювачами могли бути дезертири, які раніше проходили службу у лавах імперської армії.

Для успішного проведення мобілізації та, у разі необхідності, придушення будь-яких соціальних заворушень, Військовий Міністр надав такі вказівки: 1) на вимогу цивільної влади (органів міського самоврядування) висилати військові команди для попередження та придушення свавілля без зволікань; 2) під час пересування ешелонів з мобілізованими, за необхідності, розташувати військові команди або караули на залізничних станціях та біля продовольчих пунктів; 3) виділити достатню кількість офіцерів та нижчих чинів як у розпорядження військових начальників мобілізації, так і для супроводу ешелонів з новобранцями, які пересуваються у межах Європейської Росії; 4) негайно провести перевірку приміщень, що виконують роль пунктів збору, і, за можливості, покращити умови в них; 5) забезпечити тих новобранців гарячою їжею, які не мали на це грошей.¹⁰³

Як вже було зазначено вище, необхідну кількість солдатів на території Південної Бессарабії мобілізували за три хвили (п'ята, шоста та сьома хвили часткової мобілізації). Затримка у відправці солдатів на Далекий Схід, на нашу думку, була пов'язана зі значними втратами Російської імперської армії під час облоги Порт-Артура та інших військових зіткнень. На думку багатьох дослідників, затримка пов'язана ще з двома причинами. Перша причина –

¹⁰³Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 393. Арк 72-73.

слабка пропускна можливість Транссибірської магістралі, що не давала можливості транспортувати за короткий час велику кількість військ на Далекий Схід. Друга – міжнародна ізоляція Росії. Більшість провідних країн світу стали на бік Японії, а це не давало змоги передислокувати значні військові сили морями через Атлантику та Індійський океан.¹⁰⁴ Загалом відправка бессарабських призовників відбулася протягом січня-березня 1905 р. У січні 1905 р. з Кишинівського військового округу на Далекий Схід був відправлений 41-й стрілецький полк, а з Одеського – 15-ту піхотну дивізію і 4-ту стрілецьку бригаду. Ці частини, однак, так і не встигли взяти участь у бойових діях.¹⁰⁵

8 березня 1905 р. до всіх органів місцевого самоврядування прийшов документ від Бессарабського губернського правління. В ньому зазначалося, що імператриця Марія Федорівна запровадила створити Порт-Артурський Комітет для своєчасного надання дійсної та великої допомоги захисникам Порт-Артура. Документ вказував, що почесним представником Комітету буде принцеса Євгенія Максиміліанівна Гольден-Бургська.

У документі вказувалися поточні завдання органів самоврядування щодо Порт-Артурського Комітету: 1) у межах губернії якомога ширше розповсюдити інформацію про створення Комітету; 2) якщо на місцях є пожертвування, що знаходяться у чиємусь розпорядженні, то вони повинні відправлятися до Комітету; 3) усі громадські організації та товариства повинні знати про те, що Комітет з радістю прийме будь-яку допомогу і сам буде надавати необхідну підтримку. На органи самоврядування поклали також завдання збору інформації про установи, що вже допомагають

¹⁰⁴ Стецюк В. Б. Російські війська в Правобережній Україні й російсько-японська війна 1904-1905 рр. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Історичні науки. 2014. № 7. С. 301.

¹⁰⁵ Донченко С. М. Участь населення України в російсько-японській війні 1904–1905 рр. С. 54.

захисникам Порт-Артура, про самих захисників та їхні сім'ї.¹⁰⁶[ф. 2, спр. 416, арк. 1].

У квітні 1905 року російська влада вводить екстраординарний податок для збільшення надходження фінансів до скарбниці. На той час Росія знаходилася у важкому становищі – війна з Японією аж ніяк не була переможною (російська імперська армія отримала декілька чутливих поразок) та несподіваний революційний спалах у січні 1905 року. Міста добре відчули тягар нового податку. Так, у новий 1905 рік міста Південної Бессарабії входили з дефіцитним бюджетом і новий податок не покращував стан фінансових справ.¹⁰⁷

Міста почали активне листування з губернським правлінням щодо скасування обтяжливого податку, або хоча б зменшення податкової ставки. У відповідь органам міського самоврядування надходили лише пояснення у необхідності цих дій у такий важкий час для Вітчизни. Пізніше надійшли листи з поправками до витрат міського самоврядування на той чи інший напрямок. Так, за нашими підрахунками, на різноманітні ремонтні роботи потрібно було виділити 1540 рублів. Також, у зв'язку з перерозподілом коштів та їх дефіцитом, відбулися кадрові скорочення. Були скасовані посади помічника секретаря, члена ради, що слідкував за розподілом землі, агента, що спостерігав за захопленнями, скорочені платні скарбнику та агентам переслідування, кількість останніх зменшили до двох. На непередбачувані витрати залишили кошти на суму 1 500 рублів.¹⁰⁸

Незважаючи на далеку відстань від основного театру військових дій населення Бессарабії, тим не менш, було активно залучене до російсько-японської війни. Було проведено три хвилі часткової мобілізації, формувалися бойові частини, впроваджувався досить суровий контроль за

¹⁰⁶ 1. Уведомление Бессарабского губернаторства об учреждении Порт-Артурского комитета по сбору средств и оказание помощи героям Порт-Артура и их семьям (18 марта 1905 г. – 26 марта 1905 г.). Комунальнаустанова «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 416. Арк. 1

¹⁰⁷ Комунальнаустанова «Ізмаїльський архів». Ф. 292. Оп. 1. Спр. 109. Арк. 2-3

¹⁰⁸ Так само. Арк. 14

такими стратегічними об'єктами як залізничні станції та продовольчі склади, діяли антиалкогольні заходи, надавалася соціальна підтримка сім'ям військовослужбовців. Відбувався вимушений перерозподіл коштів, оскільки загальний економічний стан країни погіршувався. Це здійснювало не аби який тиск на міське самоврядування, на ефективність їхньої роботи. Ці процеси свідчили, що Південна Бессарабія – частина Російської імперії, а отже буде проливати власну кров, захищаючи її інтереси на Далекому Сході. І як згодом з'ясувалося, що дарма. Війна була програна і ця поразка стала каталізатором для початку революції 1905-1907 рр.

3.2. Діяльність місцевого міського самоуправління під час Першої Світової війни.

Російська імперія 2 серпня 1914 року вступила у Першу світову війну. Бессарабська губернія відразу стала прифронтовою територією. Але ще 28 липня 1914 року керівництво Бессарабської губернії отримало таємні розпорядження щодо обмеження переміщення населення, особливо військовозобов'язаних, підготовки транспортних комунікацій, посилення охорони усіх важливих адміністративних споруд тощо. Вже 31 липня губернатор М. Гільхен офіційно запровадив військовий стан на території губернії.¹⁰⁹ Виконання цих наказів, у більшій мірі, лягло на плечі місцевого самоврядування, насамперед, міської влади.

Однією із головних причин запровадження військового стану на території Буджака було те, що вона мала не тільки статус прикордонної території Російської імперії, а й важливою базою постачання для російських військ у Південно-Східній Європі. У зв'язку з цим була посилена охорона залізничних колій, як головних ліній для підвезення амуніції, боєприпасів і харчів, а також для швидкого перекидання військ на потрібні ділянки

¹⁰⁹ Татарінов І. Є. Особливості військового стану в Бессарабській губернії (1914-1915 рр.) Black sea. Scientific journal of academic research. Tbilisi, 2014. Vol. 10. P. 53

фронту. Населенню було заборонено підходити до залізничних колій на близьку відстань, виходити з вагонів під час зупинок на станціях тощо.¹¹⁰

У 1916 році на боці Антанти у Першу світову війну вступила Румунія. Це означало, що Росія повинна була підтримати нового союзника, а Бессарабія опинилася ще ближче до зони бойових дій. Почалося укріплення регіону. Дана територія була реорганізована у Дунайсько-Добруджанський оборонний район (територія від гирла р. Дунай до впадіння у неї р. Прут).¹¹¹

Ще однією особливістю Південної Бессарабії як прифронтового регіону було введення «сухого закону», який місцева влада почала активно впроваджувати після офіційного оголошення військового стану. До Першої світової війни він існував тільки під час мобілізації новобранців до армії, проведення військових навчань, хресних ходів, державних свят. Після початку Першої світової війни антиалкогольні заходи були значно посилені. Міцні алкогольні напої можна було купити тільки в певних закладах (ресторанах I-го розряду, клубах, аптеках).¹¹²

Після засідання Ради Міністрів, що відбулося 4 серпня 1914 року, було вирішено відновити продаж алкоголю на територіях, де був ведений військовий стан. Але на території Бессарабської губернії за наказом головного начальника Одеського військового округу М. Белова від 14 серпня 1914 року всі місця продажу алкогольних напоїв повинні були бути закриті

У кінці серпня 1914 року губернатор М. Гільхен видав постанову про заборону розпивання алкоголю у громадських місцях; появу у громадських місцях у нетверезому вигляді; зберігання алкоголю у приватних приміщеннях у кількості, більшій за можливість спожити особами, котрі проживають у цих

¹¹⁰Так само. С. 53

¹¹¹ Татаринів І. Є. Участь мирного населення Бессарабії в обороні краю в 1915 – 1917 рр. (за матеріалами посаду Вилкове Ізмаїльського повіту) «Сучасні тенденції в історії, соціології, політології та філософії»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 24-25 жовтня 2014 року). Львів: ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2014. С.88-89

¹¹² 57. Татаринів І. Є. Антиалкогольні заходи в Бессарабській губернії у 1914-1915 рр. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. Тернопіль, 2014. Вип. 1. С. 35

приміщеннях. Покаранням за порушення губернаторської постанови був 3-місячний термін ув'язнення або сплата штрафу у розмірі 3-х тисяч рублів.

У вересні 1914 року антиалкогольні заходи були дещо пом'якшені. Нова постанова губернатора дозволяла торгівлю домашнім вином з 11.00 до 14.00 години. Але намагання місцевого населення обійти заборону призвело до посилення антиалкогольних заходів. У результаті, у травні 1915 року було прийнято чергову постанову про заборону збуту будь-яких алкогольних напоїв.¹¹³

У таких складних умовах воєнного часу повинно було і надалі функціонувати міське самоврядування Південної Бессарабії. При чому не просто функціонувати, як зазвичай, а підлаштовуватися під умови нового середовища роботи, відповідати на нові виклики. Таким викликом стала допомога діючій армії Російській імперії.

Вже восени 1914 року для потреб армії у міського населення почали активно реквізувати різноманітні товари. Вилученням товарів займалося Ізмаїльське поліцейське управління. Передусім, це була шкіра для виготовлення чобіт і самі чоботи. Так, 6 жовтня 1914 року Ізмаїльська міська управа передала на зберігання до Ізмаїльської в'язниці різноманітного шкіряного товару (161 одиницю) на суму 636 рублів.¹¹⁴

Ізмаїльське міське самоуправління виступало також з власними пропозиціями. Так, у телеграмі від 8 жовтня 1914 року містилося прохання щодо можливості виготовлення кавалерійських чобіт за вартістю 7 рублів 50 копійок за одну пару. Губернатор дав згоду.¹¹⁵

Найбільшу реквізицію товарів і сировини для армії проводили серед торговців міста Ізмаїл. У розпорядженні губернатора М. Гільхена від 17 жовтня 1914 року наявний список торговців, у якому вказувалася кількість

¹¹³ Татаринів І. Є. Антиалкогольні заходи в Бессарабській губернії у 1914-1915 рр. С. 36

¹¹⁴ Переписка с Бессарабским губернатором, Измайльским полицейским управлением о реквизиции товаров и сукна для нужд армии (6 октября 1914 г. – 13 декабря 1914 г.). Коммунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1, 607. Арк. 1

¹¹⁵ Так само. Арк 6

чобіт, що підлягали вилученню. Так, у І. Томова, П. Попазова, О. Бондаренка, Ф. Коваліва та ще 8-ми торговців було реквізовано 89 пар чобіт. Після цього міська управа відправила докладний звіт про виконану реквізицію.¹¹⁶ Пізніше, впродовж другої половини жовтня – першої половини листопада 1914 року частина вилучених чобіт була повернена власникам під розписки.¹¹⁷

Для полегшення передислокації мобілізованих новобранців і ополченців російська армія використовувала не тільки потяги, але й вилучала у місцевого населення вози. Так, Земський комітет періодично просив Ізмаїльську міську управу виділити йому необхідну кількість возів для перевезення солдатів та ополченців до нових місць несення служби.¹¹⁸ У першій половині 1916 року в російській армії та флоті виникла нестача парних возів та упряжу для укомплектування обозів. 25 квітня 1914 року Ізмаїльська міська управа отримала від губернатора М. Гільхена телеграму. Для того, щоб не обтяжувати місцеве населення реквізицією в період польових робіт, Головнокомандуючий відправив у губернії комісії для закупівлі возів за середньою ціною 120 рублів за один (ціна коливалася від якості транспорту). Середня ціну за упряж встановлювалася у кількості 65 рублів. У телеграмі зазначалося, що командування мало надію отримати згоду на повну співпрацю з міською управою, а також, що місцеве населення піде назустріч армії і у найкоротший термін буде придбано необхідну кількість возів (500 штук). Якщо ж цього не буде зроблено, потрібний транспорт і упряж буде реквізована за зниженими цінами.¹¹⁹ Зробити це було досить складно, оскільки таж сама армія нерідко вимагала виділити вози для

¹¹⁶Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1, 607. Арк. 11-12

¹¹⁷Так само. Арк. 22-30

¹¹⁸ Отношение Измаильского неперменного комитета о наряде подвод для отправки призываемых ополченцев (6 октября 1915 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 651. Арк. 1

¹¹⁹ Телеграмма Бессарабского губернатора о закупке повозок и упряжи для нужд армии и флота (25 апреля 1916 г. – 11 декабря 1916 г.) Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 699. Арк. 1-3

перевезення солдатів. Якщо у 1914-1915 роках, зазвичай, реквізували для перевезення до 2-х десятків возів, то у 1916 році потреба у возах різко зростає. Однією з причин цього був вступ Румунії у війну на боці Антанти. Ця подія змусила Росію перекинути значну частину своїх військ на допомогу новому союзнику, який отримував поразку за поразкою від Австро-Угорщини. 11 грудня 1916 року був надісланий запит до Ізмаїльської міської управи на залучення 52 возів для перевезення новобранців.¹²⁰

З 27 жовтня по 15 листопада 1916 року у місті Ізмаїл тимчасово знаходився 457-й піхотний Корочанський полк. Перед управою міста постало завдання розквартирувати 1 479 офіцерів та солдатів нижчих чинів, надати притулок 1424 коням, забезпечити полк усім необхідним. А опісля - відшкодувати збитки місцевому населенню, що розмістило у себе солдатів. Полк зайняв 61 будинок, а серед господарських споруд, в основному, були використані стійла для коней, кузня і цейхгауз для офіцерських зборів.¹²¹

У місті Рені під час війни теж було розміщено декілька військових частин. На початку лютого 1916 року у Рені були розміщені нижні офіцерські чини 507-го Речицького піхотного полку. Загальна кількість військовослужбовців сягала 57 осіб з першої, другої, третьої, дев'ятої, десятої та одинадцятої піхотних рот. Згідно опрацьованих нами документів, міська влада лише частково забезпечувала військових продовольчими товарами та паливом для обігріву місць розквартирування. Варто зазначити, що органи місцевого самоврядування не мали інформації і про місця квартирування тієї чи іншої частини. Пізніше такий стан речей привів до інциденту з паном Дропуло С. П. Пан Дропуло подав запит до комунальної ради міста Рені щодо відшкодування нанесених йому збитків нижніми чинами 507-го піхотного полку у розмірі 326 рублів. На той час частини полку вже відбули з міста. У ході листування військове командування зробило запит до

¹²⁰Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 699. Арк. 8

¹²¹Списки квартир, занятих 457 пехотным Корочанским полком (25 октябрю 1915 г. – 22 января 1916 г.) Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 693. Арк. 1, 3-4

Ренійської комунальної управи щодо підтвердження завданої шкоди саме військовослужбовцями 507-го полку, а не самим власником житла. Пан Дропуло таких доказів не мав. Після вказаного інциденту, командування полку зробило загальний запит до управи щодо наявності претензій з боку міста Рені до військової частини. Міські органи влади відповіли, що жодних претензій не мають.¹²²

Восени 1916 – взимку 1917 року на території міста Болград теж розташовувалися декілька військових з'єднань таких як 463-я Херсонська піша дружина та 3-тя рота 53-го Етапного піхотного батальйону. Сім болградських міщан були готові надати спальні місця 143 військовослужбовцям. Також для їхнього обігрівання хотіли використати 16 пічок.¹²³ Незабаром управа надала список домовласників, котрі були готові виділити свої приміщення для обозної команди, зброярні, канцелярії дружини тощо. Ренійська комунальна управа зауважила, що буде допомагати фінансувати усі необхідні споруди залежно від отриманих коштів з державної скарбниці. У той же час, командир третьої роти зробив запит щодо надання лісоматеріалів для облаштування місця перебування коней. Необхідні ресурси було виділено, незважаючи на важкий стан з опалюванням у містах Південної Бессарабії у 1916 році.¹²⁴

Як бачимо, ситуація з забезпеченням військових у Болграді схожа з ситуацією у Рені. Тобто, міське врядування, незважаючи на необхідність допомозі власні армії робила пріоритет на допомозі власним мешканцям.

Відбувала взаємодія міського самоврядування не тільки з бойовими частинами, але і допоміжними. Протягом осіні 1916 – зими 1917 року у місті Болград знаходився 80-й польовий запасний шпиталь. Болградська комунальна управа активно співпрацювала з госпіталем. Такі висновки ми зробили з досить активного листування між представниками органів місцевої

¹²² Дело об отводе обывательских квартир под постройкой воинских частей в 1916 году (8 февраля 1916 г. – 21 декабря 1916 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 3. Оп. 1. Спр. 107. Арк. 1-22

¹²³ Так само. Арк. 17

¹²⁴ Так само. Арк. 23-25

влади та головним лікарем госпіталю. Активне листування розпочинається з другого листопада 1916 року з початком холодів.

По-перше, з листування ми дізнаємося про кількість персоналу госпіталю. За запитом на засоби гігієни та гігієнічний інвентар (у тому числі, умивальники) для особового складу шпиталю головний лікар вказує тридцять чотири особи.¹²⁵

По-друге, перші листи добре висвітлює санітарно-епідеміологічну ситуацію у місті. На початку листопада 1916 року у Болграді лютувала епідемія холери. Станом на 5 листопада 150 хворих містян знаходилися на балансі 80-го польового запасного шпиталю. Варто зауважити, що допомога військових лікарів в умовах епідемії неоціненна, оскільки: по-перше — військова медицина була розвинена краще за цивільну; по-друге— на території Південної Бессарабії була проблема з кількістю кваліфікованих медичних працівників. Тому наявність військових медичних працівників було гарною підмогою у боротьбі з холерою.¹²⁶

Болградське міське самоврядування активно допомагало у розбудові шпиталю та вирішенню проблем у постачанні, як повставали одна за одною. Так, вже 5 листопада 1916 року головний лікар 80-го польового запасного шпиталю відправив запит на проведення необхідних ремонтних робіт будівлі, що була відведена під госпіталь. Потрібно було відремонтувати 3 двері та підлогу у деяких місцях, вставити у віконні рами скло (там, де його не було), прочистити димохід, закласти стіну гаража цеглою, щоб відокремити облаштовану там кухню від шпитальних приміщень, виділити на кухню котел для нагрівання води та декілька бочок для її зберігання.¹²⁷

Важливим пунктом був благоустрій відхожих місць. Головний лікар просив розташувати їх якомога ближче до будівлі шпиталю. Для запобігання розповсюдження хвороб лікар рекомендував обкласти туалети цементом або,

¹²⁵Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 3. Оп. 1. Спр. 107. Арк. 11-13

¹²⁶Так само. Арк. 15

¹²⁷Так само. Арк. 14

на худий кінець, камінням. Але якщо це буде неможливо зробити у силу різноманітних обставин, тобі висувалася пропозиція побудови дерев'яних коридорів до вже існуючих туалетів. З цього пункту, ми можемо побачити розсудливість головного лікаря шпиталю. Людина не зловживає своїми повноваженнями, розуміючи складну ситуацію у місті та ті обставини, у яких перебуває місцева влада. Тому він пропонує усі можливі варіанти розвитку облаштування шпиталю, тим самим якісно виконувати свої обов'язки, так і допомагати ефективно працювати комунальній раді. Можна сказати, що саме на таких засадах і будується ефективна співпраця між різними державним структурами, чого, на жаль, не вистачає у наш час.¹²⁸

Пізніше, 80-й польовий запасний шпиталь зіткнеться з проблемою невчасного постачання води. Зазначалося, що воду потрібно привозити до шпиталю не пізніше сьомої ранку, оскільки це відстроковує приготування їжі для хворих та поранених, а це, в свою чергу, має негативний вплив на стан здоров'я пацієнтів. Вже на наступний день постачання води відбувалося рівно за вказаним графіком.¹²⁹

Тим не менш, досить повільно відбувався благоустрій кухні, до 11 листопада це приміщення так і не було відокремлене стіною від інших. Цьому прияли початкова відсутність необхідних будівельних матеріалів, а пізніше – робітників. Це загрожувало зниженню якості приготованої їжі. Болградська комунальна управа запевнила головного медика, що у найближчі дні все буде зроблено Але 23 листопада надійшов запит вже на нову нестачу будівельних матеріалів для кухні і склювання деяких вікон, що від початку листопада були перебували у незадовільному стані. Шпиталь попросив виділити тисячу цеглин для завершення робіт.¹³⁰

У другій половині листопада 1916 року у шпиталю виникають проблеми з опаленням. 21 листопада керівництво шпиталю робить запит на

¹²⁸Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 3. Оп. 1. Спр. 107. Арк. 14

¹²⁹Так само. Арк. 24

¹³⁰Так само. Арк. 28-48

термінове постачання 10 саженив дров трьох поліної довжини , оскільки макуха для живлення парового котла та дезенфекційних приладів не підходить. У той же день надходить запит і щодо розміщення у подвір'ях Комерційного готелю, Комерційного клубу та будинку Радіонових нових відхожих місць, помийних і сміттєзвалищ. На нашу думку, цей запит свідчить про збільшення кількості пацієнтів 80-го польового запасного шпиталю. На той час, як було зазначено вище, Болград вразила епідемія холери. На початку ХХ століття холера була досить небезпечною хворобою, особливо на території Російської імперії, де щеплення на постійній основі тільки починали впроваджувати. Це, в свою чергу, призводило до вразливості населення перед багатьма хворобами і, як наслідок, появи епідемій. Тобто на кінець листопада епідемія холери у місті Болград набула ширшого розмаху.

З прохань за 23 листопада ми з'ясували, що міські органи влади дров не виділили і тому шпиталь для обігріву своїх приміщень просив 150 пудів макухи. 28 листопада це число виросло до 400 пудів. Для приготування їжі головний лікар попросив виділити тисяч скіп очерету. На початку грудня був здійснений ще один запит на дрова саме для приготування їжі, хлібовипікання та опалення приміщень, у яких знаходяться хворі та поранені.¹³¹

Для покращення санітарної ситуації у місті та земстві було вирішено створити ще один медичний заклад. І варто зазначити, дуже специфічний медичний заклад. У серпні 1916 року Болградська комунальна устава ухвалила рішення про створення так званого «Плавучого шпиталю» для підтримки стабільної санітарно-епідеміологічної ситуації у земстві та місті Болград, а також своєчасного надання необхідного лікування усім цього потребуючим. Рішення було прийнято 12 серпня, а збір коштів та

¹³¹Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 3. Оп. 1. Спр. 107. Арк. 50-57

матеріального забезпечення було визначено почати 14 серпня. Болградське міське самоврядування виділило на реалізацію проекту п'ятсот рублів.¹³²

На жаль, подальша доля «Плавучого шпиталю» невідома. Не збереглося жодних документів, щоб хоч якось засвідчували його особовий склад та діяльність. Можна припустити і те, що проект у кінці кінців так і не був реалізований, а грошам і матеріальні бази, що було зібрано для шпиталю, було знайдено інше застосування. Якщо події розгорнулися саме так, то ми маємо сміливість припустити, що гроші та матеріали були або залучені для підтримки російської армії, яка на той час проводила активні військові дії, або гроші були розділені у застосовані у кількох напрямках (одним із котрих була проблема забезпечення міста Болград товарами першого вжитку), матеріальна база була передана до цивільних та військових закладів міста.

З початком Першої Світової війни у міського самоуправління міст Ізмаїл. Рені і Болград з'явилися як нові напрями роботи, так значно розширилися й традиційні. Одним з таких напрямів була соціальна робота з населенням. У період війни цей напрямок потребував значної уваги, оскільки ведення військових дій негативно впливало на життя людей. Скорочення прибутків населення, дефіцит товарів першої необхідності, високий поріг епідеміологічної загрози – ось лише неповний перелік проблем, з якими довелося зіткнутися міському самоврядуванню міст Південної Бессарабії.

На початку війни виникла необхідність фінансового забезпечення певних категорій населення. В першу чергу, це сім'ї нижчих чинів, призваних на військову службу. Так, за постановою Ізмаїльської міської управи від 22 серпня 1914 року, було відкрито кредит на видачу допомоги сім'ям запасних нижчих чинів та ратників Державного ополчення, що були мобілізовані. Сума кредиту становила 5 953 рублів. Фінансова допомога видавалася родичам військового (дружина, батьки, сестри та брати, інші

¹³² Дело об израсходовании на учреждение и содержание «Плавучего лазарета», очистку площадей и улиц (14 марта 1916 г. – 31 декабря 1916 г.). Комунальнаустанова «Ізмаїльський архів». Ф. 3. Оп. 1. Спр. 224. Арк. 55

родичі), якщо ті дійсно перебували на його утриманні. Для претензій на допомогу сім'я військового повинна була мати спеціальне свідоцтво. За неправильну видачу допомоги і усі побічні негаразди, пов'язані з цим, карався примар і писар. Вони повинні були відшкодувати понесені збитки за рахунок власних коштів.¹³³

Зауважимо, що у вересні 1914 року сума другого і третього кредиту була значно меншою – 639 і 1 572 рублі відповідно. Але у наступні місяці суми кредитів, виділених на допомогу сім'ям нижчих чинів та ополчення, були досить високими. Так, з жовтня по грудень 1914 року було отримано кредитів на допомогу сім'ям мобілізованих на суму 21 679 рублів, а за перше півріччя 1915 року – 78 198 рублів.

Суми допомоги постійно коливались. Так, за нашими підрахунками, у березні 1915 року надійшло всього 13 358 рублів, у квітні – 16 469 рублів, а у травні - 24 934 рублі.¹³⁴ Міська влада намагалася підвищити розмір допомоги на одну людину. Протягом другої половини 1914 року щомісячна фінансова допомога на одного члена сім'ї мобілізованого становила 2 рублі 41 копійку. За постановою Бессарабського губернського присутствія від 3 лютого 1915 року допомога була збільшена до 2 рублів 84 копійок. У кінці 1915 року допомога вже становила 3 рублі 12 копійок, а у першій половині 1916 року виплачували 3 рублі 61 копійку. Загалом, на кінець 1917 – початок 1918 року фінансова допомога членам сімей нижчих військових чинів і ратників ополчення становила майже 4 рубля 48 копійок.¹³⁵ На нашу думку, таке незначне зростання щомісячної соціальної допомоги пов'язане з економічними труднощами Російської імперії, які поступово посилювалися у зв'язку зі складним станом на фронті.

¹³³ Уведомление Бессарабского губернского присутствия и Измаильского казначейства об открытии кредитов для выдачи пособий семьям низших чинов, призванных на военную службу (22 августа 1914 г. – 8 декабря 1917 г.). Комунальнаустанова «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1, Спр. 612. Арк. 1

¹³⁴ Так само. Арк. 2-40

¹³⁵ Так само. Арк. 24-147

На початку 1916 року Ізмаїльська піклувальна рада по визнанню сімей нижніх чинів та ратників ополчення мобілізованих на строкову службу видала постанову про негайне видання продовольчої допомоги від скарбниці керуючись вказівками ради та інструкцією, що надіслана кожному міському управлінню Ізмаїльського повіту. Також у постанові було ще декілька важливих пунктів. По-перше, наголошувалося про відповідальність органів місцевого самоврядування за порушення правил видання допомоги. У разі чого, всю завдану шкоду винні посадовці будуть відшкодовувати власним коштом. По-друге, наголошувалося про присутність свідка та обов'язкове засвідчення ним факту видачі допомоги громадянину, що відноситься до категорії неписьменних. По-третє, після видання допомоги, роздатковувідомість та дві копії квитанції Скарбниці на видану суму надати у двохтижневий термін до Ізмаїльська піклувальна рада.¹³⁶

У місті Болград також різнилися суми виплат. На 1916 рік щомісячна сума допомоги сім'ям нижніх чинів та ратників ополчення коливалася від 3 до 6 рублів. Найбільшими виплатами, що зафіксовані документально, були суми у на 12 рублів. Варто зазначити, що таких сум ми не бачили при обробці документів ізмаїльського та ренійського міського самоврядування.¹³⁷

З 1917 року міська влада почала видавати одноразову фінансову допомогу громадянам за їх власним проханням. Сума допомоги коливалася від 3 до 25 рублів.¹³⁸ На жаль, нам не вдалося встановити, з чим саме пов'язана така різниця у розмірі коштів. За нашими припущеннями, на це могли впливати різні фактори: нестача коштів, бюрократія в органах влади, корупція, так зване «панібратство» тощо.

¹³⁶ Переписка с Измаильским уездным попечительством, Измаильским уездным казначейством о выдаче пособий семьям нижних чинов, призванных на военную службу... (7 января 1916 г. – 28 октября 1916 г.). Комунальнаустанова «Ізмаїльський архів». Ф. 3. Оп. 1. Спр. 217. Арк. 1

¹³⁷ Так само. Арк. 3-4

¹³⁸ 1. Требуемые ведомости на выдачу единовременных пособий жителям города. Комунальнаустанова «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 739. Арк. 2-25

Надзвичайно цікавим документом «Опитувальній лист Ізмаїльської піклувальної ради по визнанню сімей, мобілізованих на строкову службу». За своєю суттю лист дуже нагадує анкету. На початку йде пояснення про мету заповнення даної анкети, а саме про справедливе розподілення та призначення допомоги сім'ям військовослужбовців. Далі, на двох сторінках присутній список з десяти питань. Перше питання йде про хвилю мобілізації, під час якої чоловік або син пішов служити у армію. Друге і третє питання – інформація про того, хто заповнює цей лист (ПШБ) та склад його сім'ї (кількість членів сім'ї та їх вік). Далі йдуть більш специфічні питання. У четвертому питанні потрібно зазначити, чи дійсно сім'я існувала тільки за рахунок мобілізованого. Відразу до цього питання давалося пояснення, що допомога батьків мобілізованого є підставою до ненадання допомоги його сім'ї. П'яте питання просить надати інформацію про можливість працевлаштування, а точніше чи може взагалі працювати громадянка чи громадянин, що хоче отримати допомогу. Якщо ж він або вона не здатні до праці, то потрібно було вказати саме з яких причин.¹³⁹

Наступні три питання стосувалися майна громадянина. Питали про його загальний стан, кількість рухомого та нерухомого майна, його собівартість. Окремим питанням ставали земельні угіддя: їхня кількість, у чийй власності перебувають, чи орендується земля. Якщо ж земельна ділянка здавалася в оренду, то треба було вказати на скільки і в яку ціну.

Останні два питання (9 та 10) також були досить важливими. Дев'яте питання повинно було з'ясувати, чому громадянин чи громадянка тільки зараз звернулися за продовольчою допомогою. Десятий пункт Опитувального листа виглядав не як питання, а більше був схожий на характеристику, яку повинні були надати громадянські органи міського самоврядування.¹⁴⁰

¹³⁹Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 3. Оп. 1. Спр. 217. Арк. 24

¹⁴⁰Так само. Арк. 25

Погіршення економічної ситуації в Російській імперії відчутно вплинуло на постачання товарів першої необхідності. На півдні України ситуація з постачанням харчів та продукції першої необхідності не була такою гострою як у інших регіонах, але досить велика кількість міст відчувала нестачу товарів споживання. Особливо помітно погіршилася ситуація восени 1915 року, коли більше половини міст (приблизно 60%) мали суттєві проблеми з постачанням необхідних товарів. Це було викликано низкою причин: збільшенням потреб армії, кризою сільського господарства, недостатньою кількістю палива, перевантаженістю транспортних комунікацій та помилками діючого уряду у сфері соціального забезпечення.

Ще на передодні вступу Росії у Першу світову війну на боці Антанти, Головне управління у справах місцевого господарства імперії піднімало питання серед губернаторів і градоначальників про забезпечення міст, у разі потреби, товарами першого вжитку.¹⁴¹ Царський уряд прогнозував, з якими проблемами може зіткнутися міське самоврядування під час війни.

На рубежі 1914-1915 років почав відчуватися брак продукції першого вжитку у значній кількості міст Росії. Причиною цього було погіршення роботи залізничного сполучення, внаслідок його активного використання з метою забезпечення всім необхідним діючої армії та передислокації військ з однієї частини фронту до іншої.

Труднощі з забезпеченням предметами першої необхідності змусили урядовців вдаватися до низки заходів. На початку травня 1915 року Міністерство внутрішніх справ Російської імперії видала постанову про термінову організацію губернською і місцевою владою постачання усіх необхідних споживчих товарів з метою зберігання стабільної соціальної ситуації на місцях.¹⁴² 26 травня 1915 року Бессарабський губернатор В.

¹⁴¹ Дроздов В. В. Дефіцит споживчих товарів у містах Південної Бессарабії в роки Першої світової війни. Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету: збірник наукових праць. Серія «Історичні науки». Ізмаїл, 2016. Вип. 34. С. 60

¹⁴² Циркуляр Міністерства внутрішніх Дел, Бессарабського губернатора об утворенні Ізмаїльського уездного комітета по забезпеченню населення предметами першої необхідності и

Воронович передав наказ про виконання розпорядження Міністерства внутрішніх справ Ізмаїльському градоначальнику Д. Тульчианову. Він так само зазначив, що місто повинно бути забезпечено такими предметами першої необхідності як кузнецьке вугілля, мастило для змащування механізмів, а також деякі види продуктів харчування: борошно, олія, цукор, м'ясо, чай, пшениця тощо.¹⁴³

3 травня 1915 року для розв'язання проблеми постачання та його ефективної організації губернатор запропонував створити в місті Ізмаїл повітовий комітет з питань забезпечення населення товарами першого вжитку. До нього увійшли градоначальник Д. Тульчианов та ще 10 осіб.¹⁴⁴ Перша постанова Ізмаїльського повітового комітету була видана 2 червня 1915 року. Для налагодження ефективного постачання у місті повинна була здійснена низка заходів: 1) сприяти об'єднанню дрібних торговців для спільної закупівлі товарів, необхідних для населення міста, у великих обсягах; 2) повідомляти ці об'єднання про можливість використання залізничних шляхів для перевезення необхідних вантажів; 3) щотижнево дізнаватися про необхідну кількість вагонів для постачання предметів першої необхідності.¹⁴⁵

Досить важка продовольча ситуація виникла у Болграді у червні 1915 року. Комітет звертався до Губернаторства для надання 1 000 пудів рису, 2 000 пудів солі, 2 000 пудів цукру та двох десятків вагонів дров. Про гостру нестачу предметів першого вжитку Болградське самоврядування повідомляло у жовтні 1915 року.

У другому півріччі 1915 року Комітет систематично повідомляв губернатора про необхідність забезпечення міста Ізмаїл предметами першого

організації перевозок грузів по залізничним дорогам (7 мая 1915 г. – 12 июня 1915 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 654. Арк. 4

¹⁴³ Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 654. Арк. 2-4

¹⁴⁴ Дроздов В. В. Дефіцит споживчих товарів у містах Південної Бессарабії в роки Першої світової війни. С. 61

¹⁴⁵ Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 654. Арк. 8

вжитку, а, в першу чергу, продовольчими товарами. Більше всього населення потребувало таких продуктів як чай, олія, цукор, рис.¹⁴⁶

Ще однією проблемою було недостатнє забезпечення паливом, насамперед, вугіллям і керосином. Так, влітку 1915 року, М. Іванов, власник одного із млинів міста Ізмаїл, просив про позачергове постачання антрацитового вугілля у кількості 5 вагонів для відновлення роботи на його млині.¹⁴⁷

У травні 1916 року Управління Ізмаїльського товариства споживачів «Робітник» звернулося з проханням про організацію населення міста у товариства споживачів для протидії спекуляції.¹⁴⁸ Спекуляція була однією з проблем, що розвинулася на ґрунті дефіциту необхідних населенню товарів.

З початку 1916 року, внаслідок великої заборгованості (борг складав півмільйона рублів), влада міста Ізмаїл не могла забезпечити постачання всієї необхідної продукції. Ізмаїльське товариство взаємного кредиту відмовилося надати ще одну позику. Виходом із сформованої ситуації стало звернення Ізмаїльської міської управи до Особливої наради для обговорення та об'єднання заходів із продовольчої справи про фінансову допомогу. У березні 1916 року Особлива нарада дала дозвіл на виділення позики у 25 тисяч рублів на вирішення продовольчого питання.¹⁴⁹

У 1916 році відчутною стала нестача цукру, борошна і пшениці. Наприкінці першого півріччя 1916 року Ізмаїл був забезпечений пшеницею

¹⁴⁶ Дроздов В. В. Дефіцит споживчих товарів у містах Південної Бессарабії в роки Першої світової війни. С. 62

¹⁴⁷ Переписка Ізмаїльського уездного комітета по забезпеченню населення предметами першої необхідності с Бессарабським губернським по земським и городським делам присутствием, городськими управами и др. учреждения по забезпеченню населення предметами першої необхідності (20 мая 1916 г. – 16 июня 1916 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 645. Арк. 35

¹⁴⁸ Циркуляр особого совещания по продовольственному делу о сроках возвращения продовольственных ссуд. Отношения общества потребителей «Робітник» о передачі ему ссуд для снабження города предметами першої необхідності (13 мая 1916 г. – 7 июня 1916 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 674. Арк. 1

¹⁴⁹ Дроздов В. В. Дефіцит споживчих товарів у містах Південної Бессарабії в роки Першої світової війни. С. 63

лише на 20% (15 тис. пудів проти 75 тис. необхідних). Рені щомісячно мало потребу у 2 тис. пудів цукру. У липні 1916 року Ренійська комунальна рада ввела карткову систему для цукру. Цукор передавався власникам бакалійних магазинів, котрі повинні були продавати його лише після надання карток.

Така ж складна ситуація була із борошном, а, як наслідок, із хлібом. Проте, восени 1916 року, після збирання врожаю, ситуація стабілізувалася. Ізмаїльська управа систематично доповідала губернаторові про необхідність постачання великих партій цукру для громадян. Цукор доставлявся в місто регулярно, але його кількості не вистачало. Влітку 1916 року на території міста цукор був майже відсутній. Ситуація досягла критичної відмітки восени 1916 року. У листопаді у Ізмаїлі вибухнула епідемія холери, через що запаси цукру швидко закінчилися. Оскільки залізничні колії були перенавантажені, ізмаїльський градоначальник клопотав про підвезення життєво необхідного цукру пароплавом. Через бюрократичну тяганину пароплав був затриманий в Одесі, а до Ізмаїла цукор був доставлений тільки 2 грудня. Лише після отримання необхідної кількості цукру, епідемія почала йти на спад.¹⁵⁰

Російська імперія, на відмінно від інших країн Антанти та Четверного союзу, не була готова до ведення довготривалої війни. З ходом війни економічна ситуація у Росії погіршувалася. Коштів на ведення війни не вистачало. У 1916 році імперська влада провела акцію займів. Оголошення про підпис займів було відправлено у кожне земство та управу імперії. Спочатку в ній оповідалося, що зараз на фронті б'ються мільйони воїнів, яких треба забезпечувати. Та у держави та батюшки-царя, на жаль, фінансів не вистачає. Тому цар звертається до свого великодушного народу за допомогою. Наголошувалося, що покриття таких витрат (раніше у оголошенні було вказано, що імперська скарбниця використала десять мільярдів рублів на ведення Першої світової війни) неможливе за рахунок звичайних

¹⁵⁰ Дело о поставках сахара в город (9 июля 1916 г. – 1 марта 1917 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 3. Оп. 1. Спр. 108. Арк 63-64

державних доходів, тільки якщо не накласти на населення непосильні податки, чого батюшка-цар робити не хоче. Тому він позичає у народу гроші під процент, котрі будуть повернуті у довготривалій перспективі. Вказувалося, що надання займу державі – вигідна справа, а виплати після перемоги будуть отримувати аж декілька поколінь, щоб насолодитися плодами перемоги, за яку їх предки заплатили життям і кров'ю.¹⁵¹

Ось таким чином Російська імперія хотіла надолужити прогалини у фінансуванні збройних сил. Перша світова давалася Росії важко. Імперія не оговталася від російсько-японської війни 1904-1905 рр. та революції 1905-1907 рр.. Реформи, що рушили в слід за такими важливими зовнішньо- і внутрішньополітичними обставинами, не були проведені як слід. Більш того, майже жодна з них не була доведена до логічного завершення. Економіка Російської імперії могла конкурувати з провідними країнами світу тільки із-за розмаху своїх територій. Але цього виявилось недостатньо для участі першому світовому конфлікту. На нашу думку, займ коштів у населення був проведений для того, що не збільшувати зовнішній борг Російської імперії. Кошти простіше було витягнути з власного народу. Кожен громадянин повинен зробити свій внесок у велику перемогу під гаслом «За Веру, Царя и Отечество!»¹⁵²

Важливою сферою діяльності міського самоврядування було фіксація і контроль цін на різноманітні товари, у першу чергу, продовольчі. Так, станом на середину 1916 року ціна на хліб першого сорту була встановлена – 6 копійок за фунт, хліб другого сорту – 5 копійок, хліб третього сорту – 4 копійки. Ціни на крупи були встановлені наступним чином: гречана крупа коштувала 14 копійок за фунт, ячна крупа – 7 копійок за фунт, пшоно – 8 копійок за фунт. Перлова крупа ділилася не за сортам, а за розміром крупи. Так, велика перловка коштувала 10 копійок за фунт, середня – 11 копійок за

¹⁵¹ Переписка с Бессарабским губернатором, приставом города... о справочных ценах на продукты питания (4 января 1916 г. – 18 декабря 1916 г.). Комунальнаустанова «Ізмаїльський архів». Ф. 3. Оп. 1. Спр. 219. Арк. 58

¹⁵² Так само. Арк. 59

фунт, мала – 12 копійок за фунт. Найдорожчою крупою був рис вищого гатунку. Він коштував 20 копійок за фунт.¹⁵³

М'ясо продавалося 3-х видів: волоче, бараняче та свиняче. Найдешевшим було бараняче м'ясо, яке коштувало 16 копійок за фунт. Другим у цій категорії було свиняче м'ясо, вартість якого складала 20 копійок за фунт. Найдорожчим м'ясом було волоче – 25 копійок за фунт.

Були вказані ціни також і на інші групи товарів. Так, сало коштувало 30 копійок за фунт. Мило першого сорту коштувало 29 копійок, другого сорту – 27 копійок. Ціна на десяток яєць у другій половині 1916 року складала 27 копійок. Пуд солі коштував 60 копійок, а пуд гасу – 3 рублі 20 копійок. Варто зазначити, що в списку встановлених цін не спостерігається цукор. Це було пов'язано з епідемією холери, охопила Південну Бессарабію у 1916 році. Цукор видався у фіксованій кількості за картками.¹⁵⁴

Для вирішення труднощів з забезпеченням населення овочами, зниженням цін на них, до Болградського самоврядування прийшов лист з Кишеніву. В ньому губернська влада подавала ідею принца Олександра Ольденбурзького щодо відведення Земствами, Міськими управліннями та різноманітними організаціями земельних ділянок під городи для всіх бажаючих. Земля повинна була здаватися за досить незначну суму, а площа їх могла становити не більше сотні квадратних сажнів. Наголошувалося, що усім зайві овочі після поповнення місцевих запасів будуть викуплені Міністерством Землеробства. Також ділянки можна було орендувати для розведення свиней і домашніх птахів, але перед тим тварин потрібно було перевірити на наявність хвороб.¹⁵⁵

Важливим феноменом російської імперської культури та побуту практично на всіх рівнях був взаємозв'язок з православною церквою. Масові молебни з приводу значних подій давнини і сучасності – звичайна практика

¹⁵³Так само. Арк. 84

¹⁵⁴Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 3. Оп. 1. Спр. 219. Арк. 85

¹⁵⁵Так само. Арк. 92

царської влади. Під час Першої світової молебни проводилися з приводу перемог російської армії чи з жалобою про загиблих на полях битв. Так, 31 травня 1916 року Болградською комунальною управою було оголошено, що 1 червня пройде молебен на честь перемоги «наших доблестных войск» над ворогом. Служба була призначена 11 годину ранку у Свято Преображенському соборі.¹⁵⁶

Ми співставили хронологію подій 1916 року на Східному фронті, що визначити, якій перемозі присвячено священослужіння. Під визначені дати підходить тільки одна масштабна подія на Східному фронті у цей період війни – Брусиловський прорив російських військ. Станом на кінець травня 1916 року російські війська успішно просувалися на захід, завдаючи значних втрат айстро-угорській армії, та готувалися звільнити міста Луцьк та Ковель.¹⁵⁷

Отже, прифронтний статус Південної Бессарабії задавав нового курсу у роботі місцевого міського самоврядування. Військовий стан в губернії вносив значні обмеження у повноваження органів самоуправління міста Ізмаїл. Тим не менше, міська влада активно надавала допомогу діючій армії і флоту як сировиною, так і живою силою. Міське самоуправління ефективно працювало у нових, хоч і складних умовах, та намагалося вчасно виконувати розпорядження зверху.

Висновки до розділу. Отже діяльність органів міського самоврядування міст Південної Бессарабії надзвичайно ускладнювалися під час бойових дій. У першу чергу, це збільшення обсягів витрат з бюджетів міських комунальних управ. Окремою статтею витрат виступала допомога сім'ям нижніх чинів та військового ополчення. Та якщо російсько-японська війна 1904-1905 років не була незначним конфліктом для населення Південної Бессарабії, оскільки невелика кількість вихідців з цих земель приймали

¹⁵⁶Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 3. Оп. 1. Спр. 219. Арк. 92

¹⁵⁷ 53. Семин. М. М. Назарова. А. Н. Шляпников. Н. П. Мальшев. А. П. Центр. воен.-ист. архив. Сб. документов мировой империалист. войны на Рус. фронте (1914-1917 гг.). М.: Воен. изд-во. 1940. С. 45-51

участь у війні з Японією, то Перша світова війна дала відчутти усю важкість військового стану. У період Першої світової війни територія Південної Бессарабії стає прифронтною територією, що породжує нові виклики для органів місцевого самоуправління. Міське самоврядування міст Ізмаїл, Рені та Болград активно відчувала нестачу грошей. Розміщення військових частин на території міст залучало частину місцевих ресурсів для їх підтримки. Приходилося якось економити. Навіть у роки війни важливим напрямом роботи самоврядування було підтримання соціального благоустрою містян, а саме забезпечення їх усім мінімально необхідним. І чим довше тривала Перша світова війна, тим важче це було зробити. Борги перед державою росли, спалахували епідемії холери, цинги і малярії. Успіхи російської армії на полях битв теж не були великими. Але тим не менш, представники міської влади намагалися виконати свої повноваження якомога якісніше і найбільш ефективно, як того вимагала та або інша ситуація. Не завжди чекаючи інструкцій зверху, вони виконували свою роботу. Особливо це демонструється під час епідемії холери у містах Південної Бессарабії у 1916 році.

ВИСНОВКИ

Органи міського самоврядування Південної Бессарабії показали себе досить свідомими у веденні господарства та використанні коштів. Міста у цей час поступово розширюються. Потрібен постійний нагляд за такими комунікація як дороги, та й самі вулиці та будівлі час від час потрібно було приводити до ладу. Бо вони є обличчям міста. Більшу частину коштів міське самоврядування знаходило самостійно. Бюджет формувався за рахунок різних податків, зборів, такс. Вимагалися значні кошти на утримання різноманітних установ та їх персоналу (міська управа та міська дума, поліцейське управління, пожежна частина, міська лікарня тощо), забезпечення роботи різних комунальних потреб (освітлення вулиць і будинків, водопостачання і водовідгін, справна робота Соборного годинника). Місто необхідно було підтримувати у повному порядку незважаючи на всі негаразди і виклики того часу.

Соціальний напрям був досить складним фронтом роботи для міського самоврядування Південної Бессарабії на початку ХХ ст. У першу чергу, це стосується розвитку охорони здоров'я. Не зважаючи на весь прогрес, епідеміологічна ситуація у містах Південної Бессарабії, як і Російської імперії в цілому, була не найкращою. У містах досить часто виникали хвороби, які швидко перетворювалися на епідемію, що забиравала десятки життів. Такі хвороби як віспа, холера і скарлатина стали мало не буденністю. Та як можна спостерігати епідеміологічна ситуація у містах Буджака до середини першого десятиліття ХХ ст. покращується. Був врахований досвід минулого, прийняті серйозні заходи для запобігання виникнення та розповсюдження різних хвороб. Створення лабораторії для дослідження харчових продуктів – ще один прогресивний крок. Це привело до зменшення недоброякісної продукції у місті. Ініціювання та заохочення до благодійності різноманітні верстви населення стало ще одним напрямом соціальної роботи міського самоврядування. Особливо заохочували до цього місцеву аристократію. І вона виправдала всі сподівання. Бессарабське дворянство надало значну

допомогу російській імперській армії і флоту, Російському товариству Червоного хреста тощо. Незважаючи на деякі перепони, міське самоврядування Ізмаїла, Рені та Болград намагалися розвивати і освітню сферу. Керівництво міст в цьому вбачало інвестиції у майбутній розвиток. Отже, органи міського самоврядування досягли значних успіхів у соціальному напрямку.

Влада міст намагалася підтримувати належний рівень життя громадян, незважаючи на проблеми, що виникали одна за другою. Найбільшою з таких проблем став дефіцит продуктів харчування і предметів першого вжитку. Комунальні ради і управи робили усе можливе для того, щоб забезпечити мінімум необхідних населенню товарів. Міське самоуправління також намагалася не залишити без фінансової допомоги сім'ї нижчих чинів та ополчення, що були швидко і у великій кількості мобілізовано з початком війни.

Російсько-японська війна торкнулася кожного у державі. Не зважаючи на далеку відстань від основного місця подій – Далекого Сходу, Південна Бессарабія зробила свій внесок у цей військовий конфлікт. З перших днів, бессарабці брали участь у військових діях проти японців у складі російської Манчжурської армії. Міста Буджака відчували на собі весь тягар війни. На період мобілізації був введений «сухий закон», запроваджені виплати сім'ям новобранців. На території Південної Бессарабії було проведено три часткові мобілізації (п'ята, шоста та сьома хвилі). Та сформовані частини, які були відправлені на Далекий Схід на початку весни 1905 р. так не встигли взяти участь у військовому конфлікті. Росія програла війну. Але роль Південної Бессарабії як і будь-якої іншої території, що надала будь-яку допомогу Російській імперії у війні, неоціненна.

Специфіка міського самоврядування міст Ізмаїл, Рені і Болград у період Першої світової відзначалася близьким знаходження до зони бойових дій. Як вже зазначалося вище, Бессарабія під час Першої світової війни стала прифронтною територією. Вона не тільки була прикордонною територією

Російської імперії, але і важливим центром забезпечення російських військ на фронті. Це стало причиною введення військового стану. Міські органи влади повинні були за допомогою поліції забезпечувати виконання усіх постанов і наказів. Пізніше Південна Бессарабія була змушена забезпечувати продовольством не тільки армію, але і голодуючі території Росії. Однією із специфічних ознак самої території у військовий час було ведення «сухого закону». Комунальні ради і управи намагалися всіляко обмежити продаж та вживання алкоголю. Це викликало супротив у населення і призвело виникнення підпільного виноробства. Взагалі, міське самоуправління Бессарабської губернії намагалося діяти найбільш ефективно у нових і складних умовах.

Органи міського самоуправління, на наш погляд, намагалися діяти з усією відповідальністю і настільки компетентно, наскільки це було можливо у тодішніх військових реаліях. Міська влада намагалася вчасно виконати усі нові накази, розпорядження і постанови центральної влади. При тому вона постійно звітувала, не приховуючи жодного факту, котрий міг позитивно чи негативно позначитися становищі місцевих урядовців, тобто надавала правдиву картину дійсності, що полегшувало роботу як центральної адміністрації, так і міського самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. Арсеньев К. К., Латышев С. М., Город. Энциклопедический словарь Брокгауза и Эфрона: в 86 т. (82 т. и 4 доп.). СПб.1890-1907.
2. Білоконь, М. В. Органи державного управління та місцеве самоврядування в Російській імперії у другій половині ХІХ ст.(на матеріалах Лівобережної України): історико-правове дослідження. Автореферат дис. канд. юр. наук. 2002. 19 с.
3. Волканова Н. В. Бессарабські дворяни у фінансовій допомозі армії (1904–1905 рр.) Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. 2016. №. 34. С. 37-41.
4. Городское общественное управление. Малый энциклопедический словарь Брокгауза и Эфрона: в 4 т. СПб., 1907-1909.
5. Грицяк І. Зародження, становлення і розвиток місцевого самоврядування в Україні. Місцеве самоврядування та регіональний розвиток в Україні. 2013. №. 2. С. 58-64.
6. Дело об израсходовании денежных средств на выплаты жалования служащим управы (19 марта 1903 г. – 24 ноября 1903 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 292. Оп. 1. Спр. 101. 24 арк.
7. Дело об израсходовании денежных средств на должностные лица полиции и управы (20 января 1900 г. – 3 ноября 1900 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 3. Оп. 1, Спр. 78. 53 арк.
8. Дело об израсходовании денежных средств на постройку и содержание церковно-приходской школы (24 февраля 1906 г. – 18 декабря 1906 г.) Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 3. Оп. 1, Спр. 88. 15 арк.
9. Дело об израсходовании на учреждение и содержание «Плавучего лазарета», очистку площадей и улиц (14 марта 1916 г. – 31 декабря

- 1916 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 3. Оп. 1. Спр. 224. 57 арк.
10. Дело об отводеобывательских квартир подпостойвоинскихчастей в 1916 году (8 февраля 1916 р. – 21 декабря 1916р.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 3. Оп. 1. Спр. 107. 131 арк.
11. Дело о поставках сахара в город (9 июля 1916 г. – 1 марта 1917 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 3. Оп. 1. Спр. 108. 163 арк.
12. Дело по устройству в городеИзмаилелаборатории для исследованияпищевыхпродуктов (19 апреля 1907 г. – 23 октября 1907 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. 449. 18 арк.
13. Добржанський С. О. Бюджети міст Правобережної України: динаміка змін в умовах реалізації реформ другої половини ХІХ ст. Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст.. 2017. Вип. 27. С. 82. URL: http://resource.history.org.ua/publ/Piu19-20_2017_27_7
14. Добржанський С. О. Діяльність органів міського самоврядування Правобережної України у сфері управління земельною власністю (друга половина ХІХ — початок ХХ ст.). Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст.. 2018. Вип. 28. 7 сURL: http://resource.history.org.ua/publ/Piu19-20_2018_28_3
15. Добржанський С. О. Міста Правобережної України: статистика та особливості розвитку (друга половина ХІХ — початок ХХ ст.) Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст.. 2017. Вип. 26. С. 57. URL: http://resource.history.org.ua/publ/Piu19-20_2017_26_6
16. Донесенияагентовуправы, на лицсамовольно захвативши участкигородскойземли (24 марта 1906 г. – 7 декакбря 1906 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 435. 23 арк..
17. Донченко С. М. Участь населенняУкраїнивросійсько-японськійвійні 1904–1905

URL:<http://dspace.tnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/6679/1/Donchenko.pdf>

18. Дорошева А. О. Реформа міського самоврядування 1892 р. та її особливості. Наукові записки з української історії : збірник наукових статей. Тернопіль, 2007. № 19. С. 134–140.
19. Дорошева А. О. Самоврядування в приморських містах Півдня України у другій половині XIX ст.. Автореферат дисертації канд. іст. наук. 2009. 19 с.
20. Дорошева, А. О. Самоврядування в приморських містах Півдня України у другій половині XIX ст. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, (41), 2014. С. 85-89
21. Дроздов В. В. Дефіцит споживчих товарів у містах Південної Бессарабії в роки Першої світової війни. Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету: збірник наукових праць. Серія «Історичні науки». Ізмаїл, 2016. Вип. 34. С. 60-64.
22. Зайончковский П. А. Российское самодержавие в конце XIX столетия. М. 1970. 444 с.
23. Історія міст і сіл Української РСР. Одеська область. К. Головна редакція УРЕ АН УРСР. 1969. 911 с.
24. Кассовая книга Ренийской городской управы за 1900 год (2 января 1900 г. – 31 декабря 1900 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 3. Оп. 1. Спр. 77. 76 арк.
25. Кассовая книга управы за 1909 год (2 января 1909 г. – 31 декабря 1909 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 3. Оп. 1. Спр. 95. 150 арк.
26. Квитанционная книга по сбору казенных податей, налогов и недоимок за 1910 год (9 января 1910 г. – 30 декабря 1910 г.) Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 3. Оп. 1. Спр. 99. 80 арк.

- 27.Константінова В. М. Роль міських поселень у суспільному житті Південної України другої половини XIX – початку XX ст. Чорноморський літопис. 2010. 2. С. 78-84. URL: http://resource.history.org.ua/publ/chornlit_2010_2_78
- 28.Лисенко О. В. Забезпечення фінансово-економічних потреб населення як напрям діяльності органів місцевого самоврядування та української кооперації (кінець XIX — початок XX ст.) Проблеми історії України XIX – початку XX ст.. 2017. Вип. 27. С. 115. -URL: http://resource.history.org.ua/publ/Piu19-20_2017_27_9
- 29.Лисенко О. В. Спільні риси та відмінності у діяльності органів місцевого самоврядування у великих містах та сільській місцевості України (друга половина XIX — початок XX ст.) Проблеми історії України XIX – початку XX ст.. 2018. Вип. 28. С. 90. URL: http://resource.history.org.ua/publ/Piu19-20_2018_28_7
- 30.Марченко О. М. Міське самоврядування на півдні України: за реформою 1870 року: сутність, функції та діяльність. URL: <http://web.znu.edu.ua/ru/uk/articles/105.pdf>
- 31.Медведев Ю. Л. Правовий статус службовців органів міського самоврядування в Російській імперії у кінці XIX–на початку XX століття (на матеріалах органів самоврядування Луганська). Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2006. №. 33. С. 106-111.
- 32.Медведев Ю. Л. Міське самоврядування в державному механізмі Російської імперії у кінці XIX – на початку XX ст. (на матеріалах українських губерній). Автореф. канд.юр. наук. 2011. 20 с.
- 33.Нардова В. А.Городскоесамоуправление в России в 60-х —начале 90-х гг. XIX века. Л. 1984.
- 34.ОтношениеИзмаильскогонепременногокомитета о нарядеподвод для отправкипризываемыхополченцев (6 октября 1915 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 651. 1 арк..

35. Переписка с Бессарабским губернаторством и Болградским земским комитетом об освобождении жителей города от взыскания налога на содержание полиции, пожарной команды и санитарного отдела, изменениях, произошедших в бюджете управы за 1905 год (6 февраля 1905 г. – 15 марта 1906 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 292. Оп. 1. Спр. 15 арк..
36. Переписка с Бессарабским губернатором, Измаильским полицейским управлением о реквизиции товаров и сукна для нужд армии (6 октября 1914 г. – 13 декабря 1914 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1, 607. 42 арк..
37. Переписка с Бессарабским губернатором, Измаильским неперменным земским комитетом об оказании денежной помощи семьям нижних чинов, призванных на военную службу (25 февраля 1904 г. – 25 декабря 1904 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 4. Оп. 1. Спр. 202. 46 арк.
38. Переписка с Бессарабским губернаторством и другими учреждениями о мерах борьбы с эпидемией натуральной оспы (19 февраля 1903 г. – 7 ноября 1903 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 375. 7 арк..
39. Переписка с Бессарабским губернатором, приставом города... о справочных ценах на продукты питания (4 января 1916 г. – 18 декабря 1916 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 3. Оп. 1. Спр. 219. 223 арк.
40. Переписка Измаильского уездного комитета по обеспечению населения предметами первой необходимости с Бессарабским губернским по земским и городским делам присутствием, городскими управами и др. учреждения по обеспечению населения предметами первой необходимости (20 мая 1916 г. – 16 июня 1916 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 645. 41 арк..

41. Переписка с Измаильским уездным попечительством, Измаильским уездным казначейством о выдаче пособий семьям нижних чинов, призванных на военную службу... (7 января 1916 г. – 28 октября 1916 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 3. Оп. 1. Спр. 217. 27 арк.
42. Переписка с судебными и полицейскими органами о революционном выступлении жителей города и предместий; о принятии мер к лицам, уклонившимся от уплаты недоимок казенных податей (8 ноября 1904 г. – 23 октября 1905 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 398. 60 арк..
43. Переписка с управлением Бессарабского губернаторства о рассмотрении жалоб жителей города о неправильном обложении их налогами (5 января 1904 г. – 22 ноября 1904 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 395. 28 арк..
44. Покровский М. Н. Русская история с древнейших времен. При участии Н. Никольского и В. Сторожева. М., 1911. Т. 5. 395 стр.
45. Постановления Бессарабского губернатора и переписка с лечебными учреждениями о принятии мер против эпидемии холеры и скарлатины (15 марта 1907 г. – 25 октября 1907 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 441. 50 арк..
46. Предписания Бессарабского губернатора и доклады городского головы по рассмотрению жалоб жителей о захвате управой земли, принадлежащей обществу Старой-Некрасовки, о наложении ареста на имущество за неуплату казенных сборов, о неправильном обложении их налогами (12 января 1905 г. – 5 сентября 1905 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 424. 13 арк..
47. Протоколы заседания коммунального совета за июнь 1900 года (16 июня 1900 г. – 28 июня 1900 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 292. Оп. 1. Спр. 84. 6 арк.

48. Прошение жителей города о выдаче разрешения на постройку и ремонт домов (15 мая 1900 г. – 31 августа 1901 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 356. 101 арк..
49. Прошение жителей города об исправлении городских дорог (10 марта 1900 г. – 12 октября 1900 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів» Ф. 2. Оп. 1. Спр. 339. 4 арк..
50. Прошение жителей города об отводе земли под сады и огороды (11 мая 1902 г. – 4 сентября 1902 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 369. 4 арк..
51. Прошение жителей города с протестом против временных налогов и сдачи в аренду шлабумов. Переписка с Бессарабским губернаторством и другими учреждениями о выпуске займа (26 января 1901 г. – 2 октября 1901 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів» Ф. 2. Оп. 1. Спр. 343. 19 арк..
52. Прошение жителей города об освобождении их от уплаты за пользование городским водопроводом (30 апреля 1904 г. – 26 октября 1904 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 405. 3 арк..
53. Прошение жителей города об отводе земли под фруктово-виноградные сады (9 февраля 1905 г. – 29 декабря 1905 г.)», Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 426. 29 арк..
54. Рудик, О. В. «Діяльність органів міського самоврядування в галузі медичного обслуговування населення в 1870-1917 рр.(на прикладі Харківської губернії)», 2009.
55. Семин. М. М. Назарова. А. Н. Шляпников. Н. П. Малышев. А. П. Центр. воен.-ист. архив. Сб. документов мировой империалист. войны на Рус. фронте (1914-1917 гг.). М.: Воен. изд-во. 1940. 548 с.

56. Сметы приходов и расходов на 1904 год (9 февраля 1904 г. – 29 декабря 1904 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 394. 86 арк..
57. Списки квартир, занятых 457 пехотным Корочанским полком (25 октября 1915 г. – 22 января 1916 г.) Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 693. 11 арк..
58. Стецюк В. Б. Російські війська в Правобережній Україні й російсько-японська війна 1904-1905 рр. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Історичні науки. 2014. №. 7. С. 296-304.
59. Татаринов І. Є. Антиалкогольні заходи в Бессарабській губернії у 1914-1915 рр. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. Тернопіль, 2014. Вип. 1. С. 34-38.
60. Татаринов І. Є. Особливості військового стану в Бессарабській губернії (1914-1915 рр.) Blacksea. Scientific journal of academic research. Tbilisi, 2014. Vol. 10. P. 52-56.
61. Татаринов І. Є. Участь мирного населення Бессарабії в обороні краю в 1915 – 1917 рр. (за матеріалами посаду Вилкове Ізмаїльського повіту) «Сучасні тенденції в історії, соціології, політології та філософії»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 24-25 жовтня 2014 року). Львів: ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2014. С. 88-92.
62. Телеграмма Бессарабского губернатора о закупке повозок и упряжи для нужд армии и флота (25 апреля 1916 г. – 11 декабря 1916 г.) Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 699. 8 арк.
63. Требовательные ведомости на выдачу единовременных пособий жителям города. Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 739. 25 арк.

64. Уведомление Бессарабского губернаторства об учреждении Порт-Артурского комитета по сбору средств и оказанию помощи героям Порт-Артура и их семьям (18 марта 1905 г. – 26 марта 1905 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 416. 2 арк..
65. Уведомление Бессарабского губернского присутствия и Измаильского казначейства об открытии кредитов для выдачи пособий семьям низших чинов, призванных на военную службу (22 августа 1914 г. – 8 декабря 1917 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1, Спр. 612. 161 арк..
66. Циркуляри губернского по воинской повинности присутствия по вопросам мобилизации; маршруты следования маршевых команд из г. Измаила (8 июля 1904 г. – 4 декабря 1908 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 393. 216 арк..
67. Циркуляр Министерства внутренних Дел, Бессарабского губернатора об учреждении Измаильского уездного комитета по обеспечению населения предметами первой необходимости и организации перевозок грузов по железным дорогам (7 мая 1915 г. – 12 июня 1915 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 654. 12 арк..
68. Циркуляр особого совещания по продовольственному делу о сроках возвращения продовольственных судов.
Отношения общества потребителей «Работник» о передаче муссуд для снабжения города предметами первой необходимости (13 мая 1916 г. – 7 июня 1916 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 2. Оп. 1. Спр. 674. 3 арк..
69. Черновая кассовая книга Ренийской городской управы на 1913 год (2 января 1913 г. – 31 декабря 1913 г.). Комунальна установа «Ізмаїльський архів». Ф. 3. Оп. 1. Спр. 103. 111 арк..